ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №7 (71)
(ліпень)

www.lit-bel.org www. novychas. org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

ДЫСКУРС

СЭРЦА ПРУСКАЙ ЛІТВЫ

Алесь МІКУС

Калі параўноўваць літоўскі і беларускі рухі нацыянальнага адраджэння на сутыку XIX і XX стагоддзяў, кідаецца ў вочы, наколькі моцна ў літоўцаў прысутнічала язычніцкая дамінанта. Гэта, нібы праграму, заклаў Сімонас Даўкантас, які ў 1845 годзе ўпершыню па-літоўску напісаў кнігу па гісторыі Літвы «Лад старажытных літоўцаў, гаранаў і жамойтаў», дзе быў вялікі раздзел «Вера старажытных літоўцаў».

Прапанаваны ніжэй артыкул, прысвечаны важнай для літоўскай нацыянальнай свядомасці гары Рамбін (Rambinas) у Жамойці, пакліканы паказаць, як сівая старажытнасць можа дапамагаць працэсам нацыятварэння, а таксама — як выяўляецца жывая повязь часоў.

З бронзавага веку горы, сярод якіх была і гара Рамбін, утваралі велічную «браму» вышынёй у 30-40 м, паміж стромымі схіламі яе нёс свае воды ў недалёкую ўжо Балтыку Нёман. Рамбін узвышаўся над самай ракой і быў найвышэйшай кропкай наваколля. На ўсход ад яго распасціралася Літва, на захад — хінулася да мора занёманская Прусія.

Рамбін, як мяркуюць, быў цэнтрам пляменнай тэрыторыі скалваў — балцкага племя ў ніжнім Панямонні. Старажытная Скалвія надзвычай пацярпела ў часе крыжацка-літоўскага процістаяння. Да часу Грунвальдскай бітвы за гэтай зямлёй ужо трывала замацавалася была назва «пустэльня» (Wiltnis) — спусцелы абшар паміж двума ваюючымі бакамі.

Мелнскім мірам (1422 г.), які паследаваў за Грунвальдам, гэтая тэрыторыя была адпісаная Нямецкаму ордэну. Немцам яна належала пяцьсот гадоў (Прускае герцагства, Прускае каралеўства, Нямецкая імперыя). Пас зямлі ўздоўж правага, «літоўскага», берага Нёмана атрымаў назву Мемельскага краю (Memelland, Мемель — нямецкая назва Клайпеды і ракі Нёман).

Зямлю, што займела сваю пэўную ўладу, пачалі адразу засяляць каланісты з усходу, з Літвы. Неўзабаве гэтыя тэрыторыі абапал Нёмана храністы ўжо называюць «Малой Літвой», так многа сюды перасялілася літоўцаў. Самі яны да нядаўняга часу называлі сябе Прускай Літвой, або літоўнікамі (lietuvininkai). Але не ўсе — у пачатку XX ст. літоўнікамі ў тым жа Мемельскім краі называла сябе чвэрць жыхароў, яшчэ чвэрць — «мемельляндэрамі» (мемельскімі «тутэйшымі»). І палова — немцамі (пасля паморку ў XVIII ст. сюды перасялілася шмат нямецкіх сялянаў). Такая, сцісла, этнічная гісторыя гэтага краю.

* * *

У канцы XIX ст. Мемельскі край зрабіўся агменем дзяржаўніцкіх памкненняў літоўцаў. Тут пачалі выдаваць першыя літоўскія газеты — «Аўшра»-Світанак, «Варпас»-Звон. У занёманскіх Тыльжы (літ. Тыльжэ, цяпер рус. Советск) і Рагнеце (літ. Рагайне, рус. Неман) распачынаўся літоўскі рух. Адсюль у забраную Расіяй Літву неслі кніганошы літоўскія друкі. Распаўсюд літоўскай літаратуры ішоў паўз гару Рамбін. У вёсцы Біцяны, што ля падножжа гары, друкарню і вялікі склад літоўскага друку ў сваёй сядзібе ўладкаваў Марцінас Янкус. Яго сядзібу ля Рамбіна ў Літве называюць «Мекай кніганошаў».

Ад 1881 года на Рамбіне літоўнікі пачалі ладзіць шматлюдныя купальскія святкаванні. На 500-годдзе Грунвальда (1910 г.) на Рамбіне ўрачыста пасадзілі дубок, карані якога засыпалі жменямі зямлі, прывезенай прадстаўнікамі з розных мясцінаў Малой Літвы.

У 1923 годзе М. Янкус горача вітаў паўстанне літоўскіх стралкоў, вынікам якога стала далучэнне Мемельскага (Клайпедскага) краю да Літоўскай Рэспублікі. Ад гэтага года М. Янкус стала пасяляецца ў Біцянах. Ён робіцца «ахавальнікам Рамбіна», яго называюць «патрыярхам Малой Літвы». Штогод на Купалле на гару з'язджаюцца тысячы чалавек.

У гонар дзесяцігоддзя незалежнасці Літвы (1928 г.) М. Янкус ставіць на Рамбіне алтар, каб паліць на ім святы агонь. Алтар быў змураваны з камянёў на ўзор «печкі», у нішы якой палаў агонь — каб не заліў дождж. На алтар зверху ўсталявалі пляскаты валун — кутні камень з-пад роднай хаты Янкуса, пабуранай у вайну. На гэтым камяні з адваротнага ад агня боку выбілі «Калюмны». Камень на Рамбін цягнулі чатырма коньмі.

Тады ж Янкус пачынае весці «Вечную кнігу гары Рамбін» (сёння захоўваецца ў літоўскай Нацыянальнай бібліятэцы, важыць амаль 20 кг, гэта найбуйнейшая ў Літве кніга). Першым, на Купалле 1928 года, у кнізе зрабіў запіс мысляр Відунас: «Няхай расце ў літоўскім народзе ўсё добрае, прыгожае, мудрае, справядлівае і трывалае!». У кнігу запісваліся ўсе наведнікі Рамбіна. Сярод іх было шмат замежных дыпламатаў. У міжваеннай Літве была завядзёнка: замежныя паслы, пасля таго як прадставяцца прэзідэнту, ехалі на Рамбін, да Янкуса. Таму Янкуса называлі таксама «Малым, або Другім прэзідэнтам Літвы».

Асабліва памятным быў візіт на Рамбін намесніка Генеральнага сакратара Лігі Нацый (тагачаснага аналага ААН) японца Ятары Сугімуры (Yotaro Sugimura) у 1929 годзе. Тады дачка Янкуса Эльза ў вобразе жрыцы-вайдэлоткі прывяла Сугімуру да прысягі богу Пяркунасу. Вось як яна сама потым гэта апісвала:

«Пасля спеваў уся дэлегацыя, са спадарожнікамі, наблізілася да ахвярніка. Гасцям патлумачылі, што месца ахвярніка — з дахрысціянскіх часоў, калі ў гэтым месцы ў часы старой Літвы пасвечаныя багам літоўкі-вайдэлоткі палілі святы агонь. Мяне прадставілі як сучасную вайдэлотку.

Сугімура, наблізіўшыся да ахвярніка, запытаў мяне, ці павінен ён што рабіць. Тады я яму сказала, што ён павінен прысягнуць старажытнаму літоўскаму Богу Пяркунасу, што будзе заступацца за справы Літвы.

— Добра, — кажа Сугімура, — калі ласка, кажыце словы прысягі, я прысягну.

І я казала, а ён паўтараў такія словы:

— Прысягаю Літоўскаму Богу Пяркунасу, што я ў Лізе Нацый заўсёды буду стаяць за справы Літвы і буду рабіць што толькі змагу, каб Вільня была вернутая Літве. Бог Пяркунас няхай дапаможа мне».

А пра купальскія святкаванні на Рамбіне можна даведацца з успамінаў іншай іх удзельніцы:

«Найперш мяне зачаравалі дзеўчыны ў народных строях і мноства людзей, якія ішлі пехатой, ехалі вазамі, упрыгожанымі кветкамі і зелянінай. На ўездзе ў сасоннік перад месцам урачыстасці стаяла аплеценая зелянінай брама, побач луналі сцягі розных арганізацый. Далей таксама было яшчэ больш такіх упрыгожаных брамаў. Людзей была процьма. Стары М. Янкус запаліў ахвярнік, потым пайшоў у сярэдзіну пляцоўкі запаліць вогнішча, тады ён сказаў сціслую прамову пра значэнне ўрачыстасці і павіншаваў усіх з Купаллем. Я была зачараваная праграмай, у якой былі хоры, пастаноўкі, праграма працягвалася ля вогнішча, дзе адбываліся агульныя спевы народных песень, скокі, гульні.

Працяг на стар. 12 (4) ▸

ПАЭЗІЯ

НІЛ ГІЛЕВІЧ

Успамін, ярчэйшы за ўсе іншыя...

У той далёкі навагодні вечар,
Любуючыся, як яна танцуе,
Я раптам пераняў яе пагляд, —
Такі вымоўны, незвычайны, дзіўны,
Якога я ні разу — за паўгода,
Як мы пабраліся — не пастрэў.
Пагляд якойсь надчалавечай сілы
І незямной анёльскай чысціні
Мальбоўна заклікаў: «Пабач! Пабач,
Якая я шчаслівая, што мы
З табой — адно! Што я — твая! Твая!
Твая і толькі! Па астатні ўздых!
Дык не ўсумніся ж! Ні на міг! Ніколі!..».
Уражаны, я ўсхваляваўся нават
І ўдзячна паківаў ёй галавой:
«Ніколі. Ні на міг. Я знаю — хто ты...».

О, той далёкі навагодні вечар
І той пагляд! І той яе пагляд!...
Пагляд якойсь надчалавечай сілы
І незямной анёльскай чысціні.
Пагляд, які ніколі больш ужо
Не паўтарыўся. Да канца жыцця.
Ніколі. Нават і на міг. Чаму?
Таму што ён ад Бога быў. Ад Бога!
А Бог такое кажа толькі раз...

2012

І зноў

І зноў сыходзіць ноч. І зноў світае.
І зноў душу мне праціне боль.
Як позна зразумеў ты, што Святая,
Святая несла крыж пакут з табой!

2012

Звазі…

Звазі мяне, мой сыне, на магілу
Тваёй матулькі. На паклон звазі.
Яе – няма, – і я жыву над сілу.
Рыўкамі. Ад слязы і да слязы.

1956. Жнівень

Душа Беларусі балюча трымцела
журботнай струной:
Праводзілі Коласа ў вечнасць. І мне
аказаны быў гонар:
На пару з адной маладзенькай
паклонніцай Музы Ягонай
Пранесці ад плошчы да плошчы
жалобны вянок за труной.

І вось мы нясем той прыбраны у зелень і
кветкі вянок.
Трымаем з бакоў, і спаднізу трымаем
— далонь ля далоні.
Як скрушна чарнеецца крэп на вянках у
даўжэзнай калоне!
Як радасна пальчыкі цiснуць на пальцы
мае... «незнарок»!

2012

Трыялет

Сястры Святлане

Ні ў аднаго на ўсёй зямлі паэта
Такой сястры, як у мяне, няма.
І не шукайце гэткі лёс дарма
Ні ў аднаго на ўсёй зямлі паэта.
Няйначай Маці Божая сама
Жывіць мой дух прыходзіць, а не Света.
Ні ў аднаго на ўсёй зямлі паэта
Такой сястры, як у мяне, няма.

2011

ЮБІЛЕЙ

«ЯНКА КУПАЛА ІДЗЕ»

7 ліпеня споўнілася 130 гадоў з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Янкі Купалы.

З гэтай нагоды ў сталіцы Беларусі і ў многіх рэгіёнах краіны адбыліся традыцыйныя чытанні і літаратурныя сустрэчы. Было шматлюдна ў мінскім музеі песняра. А ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа адкрылася выстава пад назвай «Мой дружа, Янка». Матэрыялы выставы дазволяць наведвальнікам дакрануцца да гісторыі сяброўства класікаў беларускай літаратуры — Янкі Купалы і Якуба Коласа.

А 6 ліпеня ў Магілёўскай гарадской бібліятэцы адбылася літаратурна-музычная вечарына. Супрацоўнікі бібліятэкі Ірына Цінякова і Святлана Міхальчук з дапамогай аўдыё-відэёпрэзентацыі вырашылі яшчэ раз пагартаць старонкі біяграфіі вялікага беларускага Песняра. Наведвальнікі з цікавасцю паслухалі расповеды аб узаемаадносінах Я.Купалы з Паўлінай Мядзёлкай, а таксама сагу аб Уладзіславе Луцэвіч, з якой паэт звязаў сваё сямейнае жыццё.

Старшыня Магілёўскага аддзялення СБП Мікола Яцкоў у сваім выступленні зрабіў акцэнт на абставінах таго часу, калі каханне паэта трапіла пад чорныя крылы ваеннага ліхалецця, і Купалу давялося займацца пытаннямі беларускага войска. Згадваўся купалаўскі цыкл вершаў «На вайсковыя матывы. Песні на ваяцкі лад», музыку да якога напісаў Мікола Яцкоў. У выкананні Міколы і Алы Яцковых прагучалі песні «Дзе ты, хмелю, зімаваў…» і «А ў бары,бары…».

Заключным і вельмі ўрачыстым акордам вечарыны стала выступленне паэта і барда, намесніка старшыні СБП Эдуарда Акуліна, які звярнуў увагу прысутных на неабсяжнасць Купалавага сусвету, які павінен увайсці ў кожнае беларускае сэрца — каб нам і дыхалася вальней, і жылося лепей. У выкананні Э.Акуліна прагучала некалькі песняў, у тым ліку і вядомая «Янка Купала». І калі ўся зала пачала падпяваць «Янка Купала ідзе — нас за сабою вядзе», адчулася: неўміручае сэрца паэта заўжды з намі. Было, ёсць і будзе.

А надвячоркам 7 ліпеня два дзясяткі магілёўцаў сабраліся на Замкавай гары ля памятнага знака «Машэка», каб адзначыць юбілей Паэта (які расказаў свету крагальную гісторыю пра гэтага асілка). Гучалі вершы Я. Купалы, урыўкі з яго паэм, вершы іншых паэтаў, яму прысвечаныя. А назаўтра прысутных чакала паездка чыгункай у Ляўкі, дзе святкаванне юбілею знайшло свой працяг.

Ул. інф.

Фота Ганны Савічавай

СУСТРЭЧЫ

... І ЗНОЎ СВЯТА Ў ВЯЗЫНЦЫ

Нядаўна Вячаславу Чамярыцкаму, Яўгену Лецку і мне выпала добрая, радасная нагода пабываць у славутай нашай Вязынцы. Зрэшты, такая мажлівасць ёсць заўсёды, але гэтая была прымеркаваная да значнай падзеі.

Маладзечанскі райвыканкам, пры падтрымцы супрацоўнікаў Маладзечанскай цэнтральнай раённай бібліятэкі імя Максіма Багдановіча ажыццявілі высакароднае выданне. У год 130-гадовага юбілею славутага земляка яны знайшлі сродкі, каб напомніць нашай чытацкай грамадскасці асобныя творы яшчэ аднаго свайго земляка. Такім чынам, пабачыла свет кніга Рыгора Семашкевіча «Янка Купала і беларускае адраджэнне». Гэты аднатомнік уключае ўсё лепшае, чым вызначыўся ў навуковай дзейнасці апантаны, глыбокі даследчык, які, на жаль, ужо хутка 30 гадоў як не з намі.

Тэксты падрыхтаваў і ўклаў, напісаў прадмову і зрабіў каментарыі сучасны натхнёны даследчык з Маладзечна Міхась Казлоўскі, які сёння — адзін з самых дасведчаных, аўтарытэтных краязнаўцаў, навукоўцаў рэгіянальнай гісторыі, літаратуры, культуры і мастацтва, адкрыццём многіх невядомых старонак з яе сутнасці і аблічча пашыраючы ўсведамленне пра наш агульнанацыянальны пласт.

На сустрэчы з бібліятэкарамі, настаўнікамі, вучнямі дружна было падкрэслена: кніга Р. Семашкевіча гучыць і сёння. Бо яна шчырая, заглыбленая і напісана на высокім навуковым узроўні. А да ўсяго пра многае і цяпер можна чытаць як пра адкрыццё. Зразумела, найперш чытачу

маладому. Пра Янку Купалу і Эпімаха-Шыпілу, пра паэта-юбіляра і «Нашу Ніву», пра Ігната Буйніцкага, пра беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе, пра часопіс «Гоман», пра беларускі студэнцкі рух пасля 1905 года ў Пецярбурзе, пра наладжаную там нашымі землякамі выдавецкую справу і іншае, без чаго, можа, справа беларушчыны напрыканцы 19 і пачатку 20-га стагоддзя не набрала б такой моды, не паспрыяла б нашаму нацыянальнаму адраджэнню.

Дададзім, што аднатомнік Рыгора Семашкевіча выдадзены надзвычай ў Маладзечна ва УП «Друкарня «Победа»».

Аўтарам сцэнарыя літсустрэчы была Таццяна Закрэўская. Хораша выступіў ансамбль народнай песні «Харашуха» пры музычнай маладзечанскай школе, а да свету паэзіі прысутных дакранула чытальнік вершаў Наталля Фандорка, што ўсё разам перадтварыла вечарыну ў свята.

Тым больш, што да ўсяго быў прадстаўлены новы № 14 гісторыка-краязнаўчага і літаратурна-мастацкага альманаха «Куфэрак Віленшчыны».

Генрых Далідовіч

САЮЗ

ДЗВЕ «СТРОМЫ»...

Магілёўскае абласное аддзяленне ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў» выпусціла другі і трэці нумары літаратурна-мастацкага бюлетэня «Дняпроўская строма» (за травень і чэрвень).

Бюлетэнь расказвае пра ўдзел сяброў аб'яднання ў паэтычных імпрэзах у Магілёве і па-за межамі роднага горада. Трэці нумар "Дняпроўскай стромы", які выйшаў ужо на «вялікафарматных» 4 старонках, прысвечаны паэту Алесю Пісьмянкову, ураджэнцу вёскі Бялынкавічы, што на Магілёўшчыне. У ім змешчаны матэрыялы, падрыхтаваныя паводле вынікаў паездкі магілёўскіх літаратараў на першае абласное свята паэзіі і аўтарскай песні ў гонар паэта «Пісьмянкоў луг».

І ТРЭЦІ «ВЫТОК»

Убачыў свет чарговы выпуск бюлетэня Брэсцкага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў і лунінецкага творчага клуба «Муза» — «Выток №3(29)».

У датаваным ліпенем нумары змешчаны інфармацыя аб мерапрыемствах апошніх месяцаў з удзелам сябраў філіі ў Брэсце і Лунінцы, аб вечарыне Алеся Каско ў Ганцавічах, сёлетніх Днях беларускай і шведскай паэзіі, вершаванае прысвячэнне Івану Арабейку, расповеды Леаніда Хведарава аб прэзентацыі ў Берасці чарговага нумара часопіса «Верасень» і Надзеі Ладаражанка — аб вечарыне да Сусветнага дня паэзіі, матэрыялы аб прэзентацыях новай кнігі прозы Міколы Сянкевіча «Незваротны шлях» і зборніка ўспамінаў «На абпаленых крылах», успаміны Міхася Маліноўскага пра баранавіцкага паэта Анатоля Станкевіча (якому сёлета споўнілася б 75 гадоў), агляд Віталя Дымава дзейнасці літаратараў і творчых асоб Лунінеччыны за апошнія паўтары гады.

Вадзім Жылко

ЛЕКТОРЫЙ

ПЕСНІ СВАБОДЫ

ДА 110-ГОДДЗЯ АДНАЎЛЕННЯ БЕЛАРУСКАГА ДРУКУ

Алесь АКУЛІЧ

Беларускае друкаванае слова, з'явіўшыся адным з першых у славянскім свеце яшчэ на світанку XVI стагоддзя, на пачатку стагоддзя XX мусіла адраджацца з неймавернымі цяжкасцямі, нелегальна.

Родавая сядзіба Іваноўскіх Лябёдка

Нашая літаратура была крэўна спалучана з ідэямі, ідэаламі, духоўнымі і сацыяльнымі запатрабаваннямі свайго народа, нацыі. Этапы духоўнага, свядомаснага, нацыянальнага станаўлення беларусаў, як і этапы станаўлення беларускай дзяржаўнасці, гарманічна высвечваюць і этапы развіцця літаратуры.

Так, перыяд станаўлення ўласнабеларускай літаратуры (XIV–XV стагоддзі) увекавечваў фармаванне старабеларускай дзяржаўнасці і старабеларускай народнасці: летапісы вялікіх князёў літоўскіх; эпоха Адраджэння асацыюецца з постацямі Ф. Скарыны, Я. Вісліцкага, М. Гусоўскага.

Не стала выключэннем і XX літстагоддзе, якое непарыўна звязана з ідэямі нацыянальнага адраджэння. Больш за тое, менавіта яно тую ідэю нарадзіла, выпеставала і данесла народу. Якраз беларуская літаратура на пачатку мінулага стагоддзя першай узнімала праблемы сацыяльнай і палітычнай свабоды свайго народа, ідэі нацыянальнага самавызначэння і новага дзяржаўнага адраджэння. Уздым грамадска-культурнага руху ў колішняй Расійскай імперыі на тэрыторыі беларускіх земляў, як і ўздым выдавецкай справы, як і зараджэнне беларускіх палітычных рухаў і партый, пачыналіся ва ўлонні літаратуры.

У XX стагоддзі да адраджэння беларускай нацыі і дзяржавы, да распрацоўкі беларускай літаратурнай мовы і яе граматыкі першымі спрычыніліся беларуския пісьменнікі. Яны стварылі першыя беларускія газеты і выдалі першыя беларускія буквары і чытанкі. Урэшце, гэта яны — беларускія пісьменнікі — распачалі нацыянальна-вызвольны рух на абшарах Расійскай імперыі, гэта яны былі першымі палітыкамі і дзяржкіраўнікамі Беларусі, і гэта яны сталі першымі кіраўнікамі і Беларускай Народнай Рэспублікі (Вацлаў Ластоўскі), і Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі (Цішка Гартны). Перад беларускім літаратарам пачатку XX стагоддзя стаялі адразу дзве маштабныя задачы: уласнаэстэтычная, мастацкая, і грамадская, дзяржавабудаўнічая.

Як у кожнай з'явы ёсць свой пачатак, ёсць ён і ў нашай літаратуры XX стагоддзя. І пачатак той не быў увянчаны спрыяннем ці дзяржаўным клопатам. Не было беларускай граматыкі, а самае найістотнае — беларуская мова забаронена ў афіцыйным ужытку. І будзе, напэўна, цікава даведацца (пра гэта не пішацца ў падручніках) аб тым, што першай «літаратурнай» беларускай кнігай XX стагоддзя стала выдадзеная ў Пецярбурзе кніга А. Ельскага «Слова аб праклятай гарэлцы і аб жыцці і смерці п'яніцы. Добраму Беларускаму народу, на пакрапленне яго душы і розуму». А затым...

Усё пачалося з таго, што Вацлаў Іваноўскі, студэнт Пецярбургскага тэхналагічнага інстытута, купіў у 1902 годзе гектограф (спрошчаны друкарскі апарат для атрымання копій — да 100 асобнікаў — з напісанага ці надрукаванага тэксту), ахвяраваўшы на свой набытак заробак са студэнцкай практыкі.

Першае выданне В. Іваноўскага і заснаванай ім Беларускай рэвалюцыйнай партыі — адозва «Да інтэлігенцыі». Адна з галоўных думак, выказаных у ёй, — неабходнасць стварэння граматыкі беларускай мовы і працы па абуджэнні нацыянальнай свядомасці нашага народа (адозва выйшла па-польску). Затым быў нелегальна аддрукаваны часопіс «Свабода», які меркаваўсяператварыць у орган Беларускай рэвалюцыйнай партыі. Ручную матрыцу «Свабоды» на восем абачынаў зрабілі Вінцэнт Валейка (пецярбургскі гімназіст, зямляк Іваноўскага — нарадзіўся ў фальварку Галавічполь, побач з Лябёдкай Іваноўскіх) і сябар Польскай партыі сацыялістычнай Мілер. Увесь неабходны матэрыял сябры перавезлі ў сядзібу Іваноўскіх, дзе, па традыцыі, усе сямейнікі збіраліся на святы Вялікадня і Божага нараджэння. Там падчас калядных вакацыяў 1902 года і было надрукавана 200 асобнікаў першага нумара «Свабоды». «Свабода» адкрывалася двума артыкуламі пра палітычныя варункі і нацыянальную свядомасць беларусаў ды вершам «Добрыя весці» Уладзіслава Сыракомлі.

На тым жа гектографе былі нелегальна выдадзены і «Калядная пісанка» (1903 г.) ды «Велікодная пісанка» (1904 г.), у якіх змеш-

В. Іваноўскі ў перыяд выдання «Свабоды»

чаны вершы Алаізы Пашкевіч, Каруся Каганца і іншых паэтаў, а таксама пераклад апавядання Стэфана Жаромскага.

Значнай падзеяй пасля выхаду ў свет некалькіх сотняў такіх сшыткаў стала легальнае выданне ў 1903 годзе ў польскай друкарні К. Пянткоўскага (Пецярбург) зборніка вершаў Яна Неслухоўскага (Янкі Лучыны) «Вязанка» і кнігі «Казкі» накладам у 5 000 асобнікаў кожная.

«Казкі» падрыхтаваў да друку беларускі пісьменнік, мастак, грамадскі дзеяч Казімір Кастравіцкі (Карусь Каганец) — пра гэта сведчыць спецыфічны правапіс (апострафы замест памякчальных знакаў). Ідэя ж выдання беларускіх казак належала В. Іваноўскаму, які пазнаёміўся з Карусём Каганцом у ягонага брата, лідскага лекара Амброжыя Кастравіцкага. Апошні фінансаваў выданне кнігі (яго ініцыялы былі пазначаны на тытульнай старонцы — «А.К.»).

В. Іваноўскі натхніў на кнігавыданне і малодшага брата жонкі А. Кастравіцкага Сцяпана Багушэўскага, на той час студэнта кракаўскага Ягелонскага універсітэта. Багушэўскі прыцягнуў да супрацоўніцтва свайго сябра з часоў гімназічнай вучобы ў Менску Мар'яна Фальскага (будучага беларускага перакладчыка прозы і аўтара аднаго з лепшых польскіх лемантароў).

У 1904 годзе выйшаў томік беларускіх вершаў «Песні». Ён прызначаўся найперш дзеля адраджэнска-рэвалюцыйнай агітацыі і таму друкаваўся ананімна (зборнік складаўся з твораў Ф. Багушэвіча, А. Пашкевіч і Каруся Каганца). Да выдання зборніка вершаў зноў спрычыніліся В. Іваноўскі з ужо згаданымі Карусём Каганцом, С. Багушэўскім і М. Фальскім. Выйшлі «Песні» ў Кракаве, дзе С. Багушэўскі і М. Фальскі выдалі яшчэ кнігі «Янка Музыкант» (пераклад апавядання Генрыка Сянкевіча), «Да свайго Бога» (пераклад з Стэфана Жаромскага) і «Ведзьма» (невядомага аўтара). Грошы на выданне В. Іваноўскі атрымаў ад сястры сваёй нявесты, славутай піяністкі Кацярыны Ячыноўскай...

***

12 снежня 1904 года цар Мікалай II падпісаў указ, які здымаў ранейшыя абмежаванні на выкарыстанне мясцовых моў у «дзевяці заходніх губернях Расійскай імперыі», сярод якіх значыліся Віленшчына, Меншчына, Гродзеншчына і Магілёўшчына. Указ надаваў свабоду і беларускаму друкаванаму слову.

Для пашырэння кнігавыдання цяпер патрэбна было ўжо сваё выдавецтва. Не атрымаўшы мецэнацкай дапамогі, беларускія асветнікі заснавалі на прынцыпах акцыянернага таварыства выдавецкую суполку «Загляне сонца і ў наша ваконца». 1 студзеня 1906 года ў ёй налічвалася каля 45 удзельнікаў з укладамі па 10 рублёў. Была ўтворана і ўправа з сямі «сяброўзаснавальнікаў», якія ўнеслі 250 рублёў. Агульны капітал суполкі складаў на пачатку 1906 года 700 рублёў, што і дазволіла распачаць мэтанакіраваную выдавецкую дзейнасць. Старшынёю ўправы быў абраны В. Іваноўскі, сакратаром — пецярбургскі службовец Уладзіслаў Сталыгва, сябрамі ўправы — прафесар Браніслаў Эпімах-Шыпіла, жонка Іваноўскага Сабіна і яго старэйшы брат Юры (інжынер-тэхнолаг), настаўнік школы пры лютаранскім храме Св. Пятра Уладзіслаў Калашэўскі і Вінцэнт Валейка, на той час ужо студэнт Горнага інстытута.

Першынцам выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца» стаў «Беларускі лемантар, або Першая навука чытання», напісаў які Карусь Каганец.

На першым этапе (паводле натарыяльнай дамовы ён працягваўся да 1908 года) асноўную рэдакцыйную працу выдавецкай суполкі выконвалі В. Іваноўскі і Б. Эпімах-Шыпіла. У аддзеле рэдкіх кніг і стaрадрукаў Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь захоўваюцца лісты супрацоўнікаў суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца», у якіх дэталёва перададзены этапы падрыхтоўкі першага беларускага буквара XX ст.

У траўні 1906 года Карусь Каганец атрымаў ад выдавецкай суполкі афіцыйнае запрашэнне да працы. Па дaручэнні В. Іваноўскага ліст пісаў В. Валейка: «<…> Хай Пан напішэ ксёнжку для дзяцей па-беларуску. <…> Толькі хай яна будзе ў 2-х часцях, каб не надта вялікая. <…> На пачатак прысылаю 10 рублёў за работу. Хай Пан напішэ, колькі будзе стоіць напісанне. За работу плаціць ні Войцік (г.зн. Вацлаў Іваноўскі. — А. А.), ні я, а беларуская выдавецкая суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца». <…> Хай Пан не баіцца пісаць, колькі вартуе Панскі труд. <…> Мо вы, Пане, маглі б зрабіць рысункі да ксёнжкі? Добра было б. пішыце і прысылайце першу палову ксёнжкі пад адрасам: С. Петербург, 6-я рота 10, кв. 3. Вацлаву Іваноўскаму».

Карусь Каганец адразу ж возьмецца за работу. «Даўней вучылі чытаць год або два, а цяпер і ў два месяцы навучыш, — пісаў ён у прадмове да лемантара. — Не паказывай зараз усіх знакаў, а так, як тут напісана: знак за знакам, і адразу вучы чытаць цэлы сказ і слова, склад за складам. Ня так, як раней вучылі: бэ-а — ба, а зразу: б-а — ба...». Гэты метадычны прынцып К. Каганца аднавіўся і сённа плённа выкарыстоўваецца ў педагагічнай практыцы — да прыкладу, у новым «Буквары» Анатоля Клышкі.

А затым нацыянальнае сонца пачало заглядваць у беларускія вокны часцей і смялей...

ЖНІВЕНЬСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы чакаюць сваіх юбілеяў сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

07.08.1947 — Лявон Пятровіч Неўдах
07.08.1932 — Адам Восіпавіч Мальдзіс
09.08.1967 — Уладзімір Аркадзевіч Клімовіч
20.08.1962 — Галіна Міхайлаўна Дубянецкая
20.08.1952 — Дзмітрый Альбертавіч Падбярэзскі
31.08.1947 — Алег Васільевіч Кавалёў (Алесь Цвік)

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

ДЫСКУРС

СЭРЦА ПРУСКАЙ ЛІТВЫ

◂ Працяг.
Пачатак на стар. 9 (1).

Частавалі чорным хлебам, кавай, літоўскім кумпяком. Я звярнула ўвагу на прычэпленыя кілбасы на вышыні галавы, іх было вельмі шмат, а таксама вялікія боханы чорнага хлеба, пірагоў. Там не было прыгожа зробленых бутэрбродаў. Купляеш кавалак хлеба, кілбасы ці пірагу і сам робіш, або кусаеш таго і таго».

У 1938 годзе літоўская ўлада ўзнагародзіла М. Янкуса ордэнам Гедыміна. А праз год Нямеччына праз ультыматум забрала ў Літвы Мемельскі край. Алтар Янкуса быў знішчаны, сам ён, 80-гадовы, выехаў да Коўна, везучы з сабой толькі «Вечную кнігу гары Рамбін». У канцы вайны, ужо ад Чырвонай арміі ён выехаў углыбкі Нямеччыны, падзяляючы лёс тысячаў сваіх раскіданых землякоў — мемельляндэраў і прускіх немцаў. Такая грамадска-палітычная гісторыя гэтага краю.

* * *

Лёс, які напаткаў і алтар Янкуса, і жыхароў Малой Літвы, быў, аднак, наканаваны. Яго вызначыла сакральная гісторыя Рамбіна.

Ад няпамятных часоў Рамбін быў культавым цэнтрам наваколля. У XIV ст. побач з Рамбінам згадваецца святы гай. Храніст XVI ст. адзначаў, што Рамбін у народзе лічыўся святой гарой. Па звестках XVIII ст., маладыя, пашлюбаўшыся, уздымаліся на гару з кветкамі, пакідалі нешта ў ахвяру. У пачатку XIX ст. на гары знаходзілі залатыя ланцугі, паясы, бранзалеты і срэбныя міскі. Маркуюць, гэта маглі быць упрыгожванні рамбінскіх жрацоў і посуд на ахвяры.

Рамбін быў прадказальнікам надвор'я. Гліняныя і вапнавыя часцінкі ў грунце назапашвалі вільгаць, і пры змене надвор'я колер голых схілаў гары мяняўся. На сухое надвор'е Рамбін рабіўся светла-жоўтым, на дождж — цёмна-чырвоным і ахутваўся туманом. Тут мянялі свой кірунак вятры.

На Рамбіне ляжаў вялікі святы камень. Дыяметрам ён быў 10 м. Вышыню меў спусцістую — 2,5 м з паўночнага боку і 1,5 м — з паўднёвага. Звернуты паверхняй да сонца, камень адбіваў яго промні і на світанку ды надвячоркам рабіўся залацістым. На камяні былі адмеціны чалавечай далані і ступні, звярыных лапаў, а таксама выбіты меч. Паданне казала: шчасце не пакіне краю, пакуль ляжыць камень, але гара зруйнуецца, калі камень хто возьме.

У 1811 годзе млынар Шварц (ням. «чорны») разам з памагатымі пакалолі камень, а з буйнейшага кавалку Шварц зрабіў сабе жорны. Мясцовае паданне кажа, што рамбінскія лаўмы (жаночыя духі, русалкі) паказаліся былі і прасілі гэтага не рабіць, а калі іх не паслухалі, развіталіся з гарой, селі ў човен, пераплылі Нёман і праклялі злачынцаў. Неўзабаве Шварца знайшлі патрушчаным паміж зуб'ямі яго жорнаў.

Затым насталі вялікія абрушэнні Рамбіна. У 1835 годзе ў раку абвалілася частка гары, дзе ляжаў камень і была акружаная з чатырох бакоў валамі пляцоўка. У 1878 годзе рака знесла апошнія рэшткі гары. З таго часу Рамбінам пачалі называць такі ж высокі пагорак побач.

* * *

У падсавецкай Літве вогненны ахвярнік на гары Рамбін аднавілі — яго ў чалавечы рост змуравалі з камянёў. Ля алтара ляжаў камень з «Калюмнамі», што застаўся з Янкусавых часоў. Ад 1990-х гадоў рамбінскі алтар запальваўся рэгулярна, на гары збіраліся сябры Таварыства літоўнікаў, ладзіліся абрады па ўшанаванні гары, агня, продкаў.

Але і гэты ахвярнік напаткаў лёс сваіх папярэднікаў. Мінула 200 гадоў, і летась яго зруйнавалі. Гэтым разам — нібыта з канструктыўнай матывацыяй. На яго месцы 23 чэрвеня 2011 года, на Купалле, урачыста адкрылі скульптурную кампазіцыю — тры рознага памеру па-мастацку апрацаваныя камяні мусяць сімвалізаваць старажытную трыяду багоў — якую, напрыклад, у прусаў складалі Патрымпс, Пяркунс і Паталс. Побач з камянямі — узняты над зямлёй жалезны лапік, каб запальваць на ім невялікі агонь.

Аўтар кампазіцыі — вядомы скульптар Рэгімантас Мідвікіс, які пры стварэнні кансультаваўся з клайпедскім археолагам В. Вайткявічусам (дарэчы, аўтарам фундаментальнага збору сакральных месцаў «Жэмайція», у якім апісаны і Рамбін). Іншы вядомы даследнік старажытнасцяў Л. Клімка, які прамаўляў на адкрыцці, адзначыў: «Розныя балцкія плямёны маглі звяртацца да сваіх багоў у малітвах з рознымі імёнамі або іх эўфемізмамі. Гістарыяграфічныя крыніцы сцвярджаюць, што ў Прусіі — гэта Патримп, Пяркун, Патал; у Літве — Дзіевас, Пяркунас, Велінас [Бог, Пярун, Вялес]».

Чуваць і галасы, незадаволеныя перастаноўкамі на Рамбіне (напрыклад, на інтэрнэт-партале baltai.lt допіс этнапсіхолага Лютаўраса Бальсіса, лідэра суполкі «белых ведуноў»). Тыя, хто непасрэдна спрычыняўся да жывых абрадаў на Рамбіне, незадаволеныя перайначваннем ужо сфармаванай за дзесяцігоддзі сакральнай прасторы на прастору пад турыстаў. Як і шмат дзе яшчэ ў сакральных месцах Літвы, тут усталявалі тлумачальныя стэнды, пазначылі сцежкі, паставілі сметніцы. Абурэнне таксама выклікае непавага да месца перабывання абрадавага агня — і тое, што ранейшы, намолены ўжо ахвярнік узялі і разбурылі, і тое, што на новым «ахвярніку»-лапіку месца для агня шмат меншае. Асабліва важна — наноў месца парадкавалі не дзеля жывога асваення прасторы, як раней, а ў рамках праграмы ўпарадкавання турыстычна значных аб'ектаў (на гэта былі выдзеленыя сродкі Еўрасаюза).

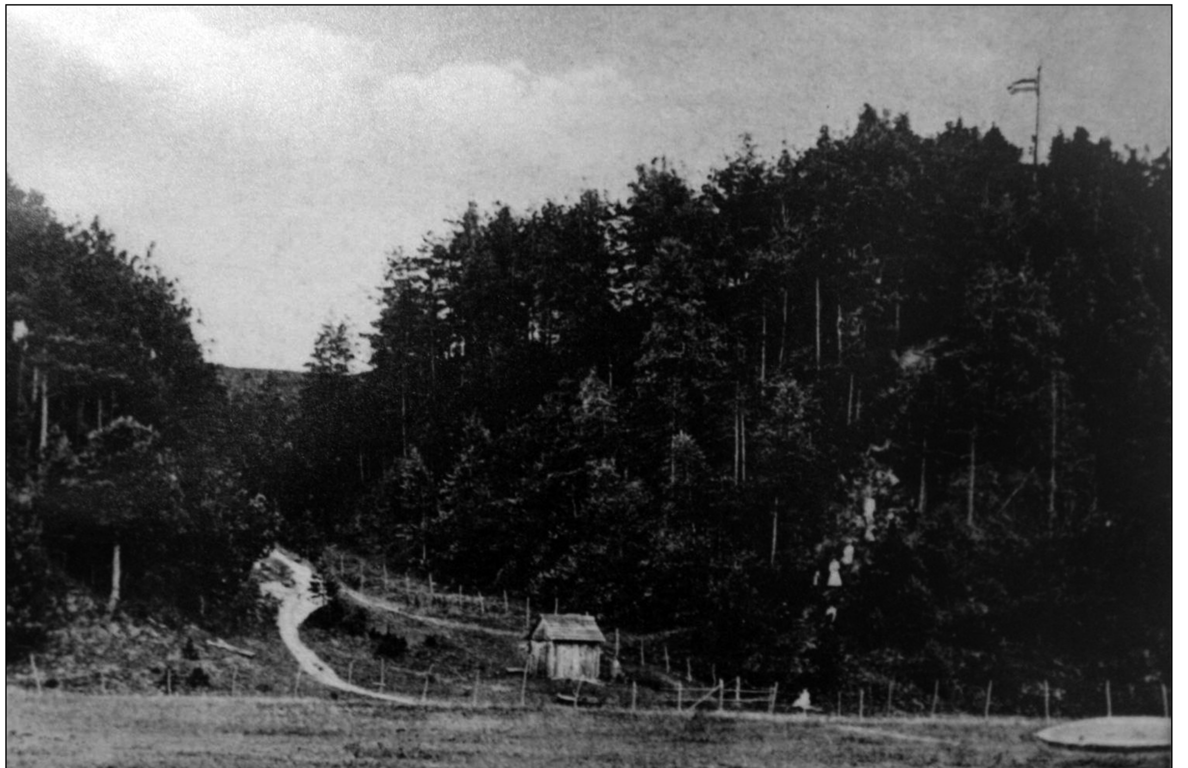
* * *

Зрэшты, мо' лёс Рамбіна і яго камня, яго алтароў — міфічнае ажыццяўленне сэнсаў, закладзеных у старажытнасці праз назвы?

Перад утокам у мора (у Куршскую затоку) магутны, велічны Нёман разбіваецца на дзесяць рэчак, утвараючы дэльту.

Нібы «разломваецца» (laměti) — ці не адсюль старая назва гэтай прыбярэжнай зямлі — Ламата? Нібы «расколваецца» (skalėti) — ці не адсюль і назва саміх скалваў?

Назва Рамбіна (ад rambus — збіты, зацвярдзелы, гузаваты) адсылала б да вобразу першаяйка ў бязэдным моры, што мае разламацца-раскалоцца, каб вызваліць скаваныя ў ім жыццёвыя сілы-рэкі — каб пачаў свет жыць…

Рамбін на сутыку XIX і XX ст. На гары — зялёна-бела-чырвоны сцяг літоўнікаў. Угару ўздымаюцца ўдзельнікі купальскіх святкаванняў

Удзельнікі V з'езда літоўнікаў у 1993 г. ля алтарнага агня. (Фота А. Стубры)

Скульптурная кампазіцыя, пастаўленая ў 2011 г.

Марцінас Янкус са старэйшай дачкой Эльзай ля ахвярніка

▶ ЗГАДКІ

СІМПТОМЫ ДУХОЎНАГА САМААЧЫШЧЭННЯ

Станіслаў ДУБЯНЕЦКІ

А. Салжаніцын, В.Быкаў і публічнае супрацьстаянне хлусні

Люты 1974 г. Жыву пад моцным уражаннем ад таго, што днямі адбылося ў Мінску на рэспубліканскім семінары ідэалагічных кадраў. Сімптаматычна, што семінар пачаўся якраз у той дзень, якім датавана вядомае эсэ Аляксандра Салжаніцына «Жить не по лжи», а менавіта 12 лютага 1974 г.

Таму для мяне вялікай нечаканасцю стала тое, што ўжо ў час першай лекцыі па праблемах ідэалагічнай барацьбы лектара ЦК КПБ слухачы літаральна засыпалі пытаннямі, звязанымі з імем Салжаніцына і ягонай кнігай «Архіпелаг ГУЛАГ», якая з'явілася першай фундаментальнай спробай мастацкага даследавання дзяржаўнай сістэмы знішчэння людзей у часы тэрарыстычнай дыктатуры Сталіна.

У нашых СМІ, пісалі ў сваіх запісках прапагандысты, вядзецца злосная кампанія шальмавання Салжаніцына, хаця апошнія творы яго не публікуюцца і іх ніхто не чытаў. У чым канкрэтна пісьменнік абвінавачвае Леніна? За што ён крытыкуе Горкага? Чаму анатацыю на «Архіпелаг ГУЛАГ», дасланую з Масквы ва ўсе партыйныя камітэты, не паказваюць нават іх адказным работнікам, акрамя сакратароў?

Ні на адно з падобных пытанняў выступоўца не даў пераканаўчага адказу. А калі ён нарэшце скрозь зубы вымавіў: «Не ведаю... я, шчыра кажучы, кнігі гэтай не чытаў», у актавай зале Мінскай ВПШ, дзе праходзіў семінар, пачуўся гул незадавальнення, нават смех. З боку трыбуны данесліся невыразныя, амаль што нячутныя словы лектара: «Я разумею ваш шумок, але...». На тым з вострымі пытаннямі было пакончана.

І кожны слухач-ідэолаг міжволі задумваўся: калі тое, пра што гаворыць Салжаніцын, не з'яўляецца Праўдай жыцця, а паклёпам, ідэалагічнай дыверсіяй, то чаму аб гэтым не маюць права ведаць камуністы, партыйныя прапагандысты, закліканыя выхоўваць людзей у духу непрымірымасці да варожых поглядаў і меркаванняў? Няўжо арганізатары партыйнай вучобы і іх слухачы, якія абавязаны вывучаць па першакрыніцах тэорыю і палітыку партыі, не змаглі б абараніць Леніна або Горкага ад неабгрунтаваных нападак Салжаніцына?

На трэці дзень работы семінара стала вядома аб пазбаўленні А.Салжаніцына грамадзянства СССР і выгнанні яго за межы Савецкага Саюза. І калі ў зале зноў узнікла атмасфера абурэння і нязгоды з дзеяннямі ўладаў, адзін з членаў прэзідыума высокапастаўлены функцыянер Кампартыі Беларусі заявіў: «Відаць, у гэтай зале сабраліся не нашыя людзі».

Вось і дажыліся, братцы! Аказваецца, штатныя ідэалагічныя кадры, прапагандысты палітыкі партыі — не нашыя, не савецкія людзі!?

Супрацьстаянне дзвюх ліній, дзвюх розных падыходаў арганізатараў і ўдзельнікаў гэтага «выхаваўчага» мерапрыемства асабліва ярка праявілася літаральна ў апошнія хвіліны яго правядзення. Адбылося гэта ў час выступлення аднаго з галоўных ідэолагаў Кампартыі Беларусі.

— Што датычыць А.Салжаніцына, — сказаў ён, — то турма аказалася нявартай гэтага падонка. Нам значна выгадней пазбавіцца ад яго, чым цярпець у сваім доме. Апошні пасквіль Салжаніцына «Архіпелаг ГУЛАГ» — гэта палітычны маніфест мацёрага антысаветчыка, у якім ён па-блюзнерску абвінавачвае Леніна ў стварэнні ў Расіі рэжыму насілля, гаворыць пра тое, што ад паражэння фашызму выйгралі ўсе, акрамя рускіх, заклікае аказваць супраціўленне ўладзе. А прынятае прэзідыумам Вярхоўнага Савета СССР рашэнне аб выгнанні Салжаніцына ёсць праяўленне волі і гневу ўсяго савецкага народа.

Якраз у гэты момант адзін з членаў нашай дэлегацыі, дакрануўшыся да майго пляча, спытаў:

— Якое ён мае маральнае права такім тонам і такімі абразлівымі словамі гаварыць аб выдатным пісьменніку, не ведаючы зместу ягоных твораў, бо гэта ж суцэльная лаянка, суцэльныя ярлыкі?

— Безумоўна, — адказаў я, — ніякага права ён не мае.

Хаця, падумалася мне, падобныя прапагандысцкія «прыёмчыкі» выкарыстоўваюцца ў Беларусі не ўпершыню. Скажам, пасля выхаду ў свет аповесці Васіля Быкава «Сотнікаў» на аналагічных семінарах на ўсе лады распіналі пісьменніка за аднабаковасць, адвольнасць у раскрыцці тэмы партызанскага руху, за адсутнасць у яе герояў маральных каштоўнасцяў, у імя якіх чалавек здольны ахвяраваць сваім жыццём. Але і на гэтых семінарах таксама далёка не ўсе былі згодныя з агрэсіўна-выкрывальнай рыторыкай партыйных чыноўнікаў і лектараў.

Вось такія незвычайныя назіранні і думкі, вынесеныя з убачанага і пачутага на гэтым рэспубліканскім семінары. Тут быццам незнарок «выплюхнулася» на паверхню нязгода людзей з афіцыйнай прапагандай, іх незадаволенасць адкрытымі спробамі ўладаў заглушыць любыя праявы іншадумства, прыстрыніць сваіх жа калегпартыйцаў за стыхійна ўзніклы «бунт» свядомасці. Мне гэтая з'ява падалася сімптомам нейкіх новых працэсаў духоўнага ачышчэння грамадства ад напластаванняў савецкай прапаганды і агітацыі.

А. Адамовіч і антыперабудовачная Вандэя

Кастрычнік 1988 г. З душэўным болем і трывогай сачу за той шырокамаштабнай кампаніяй па шальмаванні на Беларусі нефармальных аб'яднанняў і рухаў, якое разгарнулася пасля ўстаноўчага сходу гісторыкаасветніцкага таварыства памяці ахвяраў сталінізму «Мартыралог Беларусі» 19 кастрычніка 1988 г. (на ім было абвешчана аб заснаванні Аргкамітэта па стварэнні БНФ). А старт той кампаніі быў дадзены крыху раней, пасля выхаду ў свет 39-га нумара часопіса «Огонёк», дзе быў надрукаваны артыкул Алеся Адамовіча «Оглянись окрест».

Ужо самі фотаздымкі, змешчаныя ў якасці ілюстрацый да артыкула, здорава напалохалі сталіністаў. На іх — прастрэленыя чэрапы, бясконцая колькасць людскіх касцей, вынятых з магіл забітых у Курапатах савецкіх людзей. Можна было выразна разгледзець у руках мінчан, што прыйшлі, каб пакланіцца бязвінна палеглым тут сваім землякам, родным і блізкім, плакаты з надпісамі «Сталін — кат», «Патрабуем мемарыялу ахвярам сталінізму».

Тым большую занепакоенасць выклікала думка А.Адамовіча аб неабходнасці дэмакратычных пераменаў у Мінску, недапушчальнасціператварэння яго ў антыперабудовачную Вандэю.

Перавёўшы дыханне і сабраўшыся з сіламі, старанныя захавальнікі духоўнага і палітычнага ГУЛАГу пачалі ўсур'ёз распрацоўваць стратэгію і тактыку барацьбы са сваім пісьменнікам-земляком. Сталі перабіраць у памяці імёны тых «грамадазнаўцаў», якія альбо па перакананні, альбо па злосным намеры зацята даказваюць, што сталінізм — гэта не ракавая пухліна на дзяржаўным целе, а амаль што яго вылечванне, амаль што Божы дар народу, які не можа знайсці сапраўднага шляху да шчасця.

І тут на дапамогу ЦК КПБ прыйшлі «саратнікі па класу» з Мінскага гаркама партыі. Быццам угадваючы думкі сваіх апекуноў, яны знайшлі новых, не выступаўшых раней актыўна ў прэсе вучоных і ветэранаў. І ўжо ў момант першага да іх звароту бойка далажылі: «А ў нас у аддзеле прапаганды і агітацыі ляжыць гатовы артыкул на гэтую тэму». «Аўтарамі» яго аказаліся акадэмік АН БССР М.Дарошкін, адказны сакратар Мінскай секцыі Савецкага камітэта ветэранаў вайны, Герой Савецкага Саюза А.Барданаў, старшыня Савета ветэранаў вайны і працы АН БССР, прафесар, Герой Савецкага Саюза А.Філімонаў, прафесар, Герой Савецкага Саюза Д.Жмуроўскі і намеснік старшыні савета ветэранаў Мінскага абласнога партызанскага злучэння, дацэнт К.Дамарад.

Першымі трапілі «пад прыцэл» ветэранаў арганізатары і кіраўнікі маладзёжнага аб'яднання «Талака».

21 кастрычніка 1988 года газета «Вечерний Минск», а на другі дзень усе рэспубліканскія і абласныя газеты апублікавалі артыкул пад прэтэнцыёзнай назвай «Эволюция политического невежества».

Масавы чытач у той час і ў вочы не бачыў ідэйна-палітычнай платформы «Талакі», а крытыкі палохалі ўжо яго тым, што гэтая платформа — ні больш, ні менш! — падвяргае грунтоўнай перапрацоўцы асноватворныя палажэнні марксісцка-ленінскай тэорыі, насычана духам «даўно асуджанага гісторыяй і беларускім народам буржуазнага нацыяналізму».

А ў жаданні моладзі аднавіць у Беларусі дзейнасць «беларускае аўтакефальнае праваслаўнае царквы і беларускае грэка-каталіцкае (уніяцкае) царквы» яны ўбачылі не што іншае, як падкопы былых гітлераўскіх прыслугачоў у асобе збеглых ад народнага гневу паліцэйскіх і бургамістраў. Ніколькі не лепшае, маўляў, і жаданне талакоўцаў узнавіць практыку стварэння беларускіх вайсковых фарміраванняў, бо гэтым у свой час займаліся эсэры, беларускія буржуазныя нацыяналісты сумесна з белапольскімі акупантамі.

Паталагічную нянавісць у аўтараў згаданага артыкула выклікала і сімволіка, якую імкнуцца адрадзіць сябры «Талакі»: маўляў, «Пагоню» і бел-чырвонабелыя павязкі насілі і паліцаі, і члены прафашысцкага «Саюза беларускай моладзі», а сёння іх носяць гітлераўскія недабіткі, што акапаліся на Захадзе.

У цэлым артыкул носіць характар палітычнага даносу, агульнага ачарнення ўсіх і кожнага, у тым ліку «завадатараў» «Талакі» Вінцука Вячоркі, Алеся Сушы, Віктара Івашкевіча і Сяргея Вітушкі, жорсткай крытыкі СМІ, якія ствараюць рэкламу маладзёжным аб'яднанням (газеты «Літаратура і мастацтва», «Чырвоная змена», часопіс «Нёман» і інш.).

Але асабліва дасталося Алесю Адамовічу за яго «аганькоўскі» артыкул. Пісьменніка абвінавачваюць ва ўсіх смяротных грахах — у сваім матэрыяле ён быццам здолеў не толькі перавярнуць многае з ног на галаву, але і навесіў «ярлык» на тых, хто, на ягоную думку, увасабляе сур'ёзны бар'ер супраць перабудовы.

Паказальна, што выказаныя вышэйназванымі ветэранамі ідэі знайшлі своеасаблівае адлюстраванне на аператыўнай нарадзе ў ЦК КПБ па пытаннях «палітычнага характару» 24 кастрычніка 1988 года. Тут чыноўнікаў зноў і зноў папярэджвалі аб недапушчальнасці стварэння ў Беларусі нефармальных аб'яднанняў тыпу эстонскага Народнага фронту альбо літоўскага «Саюдзіса». Настойліва рэкамендавалі «спыніць» дзейнасць прыхільнікаў падобных настрояў у ВНУ, Акадэміі навук Беларусі, іншых установах і арганізацыях. Далі канкрэтную ўстаноўку не дапусціць альбо проста сарваць запланаванае апазіцыяй на 30 кастрычніка 1988 года святкаванне «Дзядоў».

Вось вам і антыперабудовачная Вандэя! Вось і яшчэ адзін пераканаўчы доказ правільнасці высноваў і ацэнак Алеся Адамовіча!

ЭПІСТАЛЯРЫЙ

АЎТОГРАФЫ ЗОСЬКІ ВЕРАС

Летам 1983 года па просьбе настаўніка Гудзевіцкай школы Алеся Белакоза мы афармлялі два пакоі мясцовага літаратурна-краязнаўчага музея. Тут я ўпершыню ўбачыў рарытэтную кніжачку Зоські Верас «Батанічны слоўнік» віленскага выдання 1924 года.

Кніжачка ў тонкай папяровай вокладцы ясна-ружовага колеру (выцвіла) з 76 старонак так уразіла, што мне захацелася займець яе ў сваю бібліятэку.

А кніжачка была яшчэ і з аўтографам аўтаркі на адвароце тытульнага ліста: «На памяць // мілага (перароблена з «мілай») побыту майго // ў Гудзевічах // гр. А. М. Белакозу. // Л. Войцік (подпіс) // 18/ VII. 68 г.».

— Значыцца, беларуская легенда, якая памятае Максіма Багдановіча, яшчэ жывая, — вырашыў я, — а значыць, і ў мяне ёсць шанц атрымаць яе аўтограф і на такой самай кніжачцы!

І я ўзяўся за работу. У агульны сшытак вечарамі пасля працы (бо мы і жылі ў музейным калідоры) я пачаў перапісваць «траўнік» Людвікі Антонаўны...

А ўжо 25 сакавіка 1984 года я не толькі передрукаваў яго ў трох асобніках, але і пераплёў у тры арыгінальныя кніжачкі ў чорныя кардонныя вокладкі з залатым факсімільным подпісам: «Л. Войцік (Зоська Верас)».

Першы асобнік я падараваў Адаму Мальдзісу, другі — Міхасю Чарняўскаму, а трэці — адаслаў на подпіс у Вільню Зосьцы Верас.

Прайшоў нейкі час, і маё арыгінальнае выданне вярнулася з аўтографам: «Дарагому жыхару маёй Гродзеншчыны Міхасю Уладзіміравічу Вераціле... Захопленая Вашай працавітасьцю, цярплівасьцю і прагай узбагаціць свае калекцыі-архівы... Са шчырымі зычэньнямі новых здабыткаў! Аўтар Бат. Слоўніка З. Верас. 19-24/ III. 86 г. Вільня».

На языку ўважлівага чытача ўжо, напэўна, круціцца пытанне: «А дзе ты, шаноўны, узяў факсімільны подпіс Зоські Верас на сваю кніжачку-копію?». Яшчэ вясной 1980 года беларускі мастак з Рыгі Вячка Целеш даслаў мне аўтограф Людвікі Антонаўны на паштоўцы з відам Вільнюса: «Паважанаму гр. Міхасю Вераціле на завочнае знаёмства. Л. Войцік (Зоська Верас) 16/ VII. 80 Вільня».

Акрамя гэтага, у маім зборы захоўваюцца яшчэ пяць лістоў Зоські Верас да мяне. Рыхтуючы іх да публікацыі, я захаваў усе асаблівасці пісьма Людвікі Антонаўны, нічога не змяняючы і не выпраўляючы...

Міхась ВЕРАЦІЛА

Ліст 1

20/ III. 86 г. Вільня. Паважаны Міхал Уладзіміравіч. Копію бат. слоўніка, ліст і «Каласы» атрымала... Падпішу і адашлю...

Сяньня пішу толькі некалькі слоў — каб Вы не нэрвавалі, што гэта так доўга трывае і ня думалі, што Вашая бандэроль недзе прапала...

Я сама — асабіста ўжо даўна не бываю ў горадзе і на пошце. Аб усе «перасылкі» мушу прасіць Зяця, і таму стараюся сабраць некалькі бандэроляў адразу, каб не рабіць лішняга клопату.

Вось і цяпер прыгатую новую «порцыю».

Захопленая Вашай працавітасьцю і жаданьнем за ўсялякую цану здабыць як найбольш экспанатаў у Вашай прыватнай бібліятэцы-архіве.

Як Вам удалося захаваць выданьні Суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца»?

Я, выпісваючы ад 1909 году ўсё выданае Суполкай был. «Гродзенскага Гуртка Беларускай Моладзі», маю спісці ўсяго, што Суполка выдавала, цэны паасобных кніжак-«пісуляк», партрэтаў — не маю ніводнага экзэмпляра. Ведаю сколькі — чаго выпісала — што ў бібліятэку, сколькі чаго ўзялі сябры Гуртка — толькі для сябе асабіста нічога не захавала... Цяпер шкадую...

Што да майго «Батанічнага слоўніка» — я ўсе гэтыя «памылкі» і ўсё «прапушчанае» ў слоўніку адразу ведала і бачыла — але ў абставінах тагачаснага выдавецтва паправіць своечасова — не змагла...

У 70-гады — калі яшчэ жыў наш пісьменьнік Уладзімір Караткевіч — з Бат. Слоўніка былі зробленыя ксэракопіі — 3 экз. зрабілі ў Менску ў Акадэміі Навук і 2 эк. тут у Вільні. Усе разышліся...

Не запісала і цяпер нават ня помню, хто іх у мяне «выпрасіў». Ведаю толькі, што самы першы экзэм. узяў сабе сп.У. Караткевіч...

Цяпер у самым-самым канцы жыцьця стараюся перадаць маладым тое, што маю ў памяці з часоў працы ў Гродна, Менску, Вільні... Таму мушу шмат пісаць, шмат адказваць на лісты, расказваць пры сустрэчах. Ці ўдаецца ўсё перадаць? Усё прыпомніць? Ня ведаю... Але стараюся...

У найбліжэйшы час бандэроль прыгатую і вышлю...

Зычу Вам далейшых добрых помыслаў дзеля пашырэньня колькасьці Вашых скарбаў...

Усяго добрага... Зычлівая Л. Войцік

***P.S.** А мае «подпісы» падробленыя па-мастацку... Самой не верыцца, што гэта не я пісала... З. Верас.»*

[Тут варта будзе патлумачыць пра «падробленыя подпісы».

У 70-я гады XX ст. я зрабіў вялікі альбом з вокладкамі з фанеры, на якіх быў выпалены ўзор беларускага тканага дывана. Альбом быў зроблены спецыяльна на аўтографы «старэйшай беларускай паэткі» — Ларысы Геніюш. На першай старонцы альбома, з дапамогай эпідыяскопа, былі скапіраваны: подпіс Ларысы Антонаўны і першы радок з яе ліста да мяне («Дарагі сябра Міхась»).

Альбом я завёз Ларысе Геніюш і папрасіў пісаць туды ўсё, што захоча: пра сябе, пра Беларусь, пра паэзію...

Ларыса Антонаўна ў альбом не напісала ніводнага слова!

А калі да яе прыехаў Міхась Чарняўскі, яна даверліва паказала яму альбом і ціха сказала: «Паглядзіце, як ён падрабіў мой почырк. Гэта небяспечны чалавек!».

...Гэта самае заўважыла і Зоська Верас. — Міхась ВЕРАЦІЛА.]

Ліст 2

«15/ IV. 1986 г. Вільня. Паважаны Міхал Уладзіміравіч.

Дзякую за ліст.

Вельмі зацікавіў мяне Ваш леташні здабытак — 9 кніжачак... зусім магчыма, што гэта з нейкай прыватнай бібліятэкі. Але прысланыя ўзоры подпісаў нічога нам не гавораць. Ня толькі мне, але і майму Зяцю Лявону Луцкевічу, а ні этнографу Арсен. Сярг. Лісу, які пазаўчора быў у мяне.

Апошні А. С. Ліс вельмі шмат працуе ў Віленскіх архівах і бібліятэках, часам прыязджае на тыдзень, а то і больш. Я думала, што можа ён калі на такія кніжачкі і надпісы патрапіў, але ж не — не даводзілася. Пералічыце, калі ласка, якія беларускія творы ў гэтых кніжачкі ўвайшлі... «Вялікодную пісанку» то і я ведала.

Што да Вашага «гультайства» — і найбольшая працавітасьць не памагла б здабыць тое, чаго ўжо даўна німа ў продажы, а можа быць толькі захаванае ў архівах і старых вялікіх бібліятэках.

Віленскія архівы вельмі багатыя... Тут і беларускіх выданьняў шмат. І ня толькі друкі, але часта і рукапісы, лісты і г. д.

Нашы пісьменьнікі (з Менску), этнографы, краязнаўцы знаходзяць шмат цікавых карысных матэрыялаў.

Букіністычныя магазіны ў Вільні ёсць, але беларускага там нічога німа.

Што я асабіста са старой літаратуры і публіцыстыкі маю, то і сама добра ня ведаю. Шмат што павыносілі на гарышча, а туды дабраца — гэта ўжо не мая сіла...

Багатае Вашае жыцьцё пры такой колькасьці прафэсый-захапленьняў...

А цікава было б ведаць — дзе Вы працуеце і якая Ваша галоўная прафэсія... Можа, напішаце? Мяне цікавяць усе, хто жыве ў Гродзеншчыне, бо і мае Прадзяды, Дзяды, Бацькі — з Гродзеншчыны... Бацька з самога Гродна, а продкі маёй Маці з Сакольшчыны, якая цяпер пад Польшчай... Я сама палову жыцьця правяла ў Сакольшчыне і ў Гродне, — і вельмі тужу па той Зямлі...

А з Менска — цікавая звестка. 23 г. мес. пачынаецца З'езд бел. пісьменнікаў, які будзе радзіцца над праблемай: да 100 [годдзя] нараджэньня Максіма Багдановіча перанесьці Яго прах з Ялты ў Менск... Гэта ўжо даўна трэба было зрабіць... Добра, што хоць цяпер надумаліся. На гэтым і скончу..

Усяго Вам добрага! Зычу новых здабыткаў — шчыра зычлівая Л. Войцікава.»

Ліст 3

«12/ V.1986. Вільня. Дарагі Міхась Уладзіміравіч.

Даруйце ласкава, што так доўга Вам не адказвала.

Вельмі дзякую за лісты, за ўсе весткі аб сабе, сваёй сям'і... Вашай працы... За добрыя, цікавыя вершы.

Усё чытала з прыемнасьцю і — часта аб Вас думала... А напісаць — проста не пасьпявала, бо вечныя «болі», «недамаганьні» вельмі агранічваюць працаздольнасьць. А столькі лістоў (усё «сьпешных»...), наведвальнікаў, падзеяў і добрых і благіх, сумных...

Пачну ад благіх: 1 мая памёр наш пісьменьнік, прафэсар, доктар філялягічных навук Сьцяпан Хусэйнавіч Александровіч... Можна сказаць, што нечакана, бо хоць даўна хварэў (хвароба лёгкіх), але заўсёды лічыў на лета на паправу агульнага стану здароўя... Столькі меў задумаў, столькі праектаў далейшай працы. Яму было толькі 65 гадоў... Я заўсёды цяжка перажываю страту знаёмых шмат маладзейшых за мяне...

Сабрала Яго лісты... Яшчэ раз прачытала... Перагледзела кніжкі Яго з аўтографамі... Але трэба было яшчэ гэта перажыць-перабалець... А былі і яшчэ вельмі непрыемныя, цяжкія да зразуменьня падзеі.

Хіба ведаеце з прэсы, што ў Менску 23–24 красавіка праходзіў IX-ты З'езд пісьменьнікаў Беларусі... Падобна выступалі па-рознаму — але наагул добра... Але перад З'ездам 20 красавіка здарылася нешта проста агіднае, непраўдападобнае... Весткі не на лістоўную гутарку...

Цяпер пра крыху лепшае — выйшла ў свет кніжка «Краю мой Нёман» — пра літаратурную Гродзеншчыну. Складзеная добра, з цікавых матэр'ялаў. Тыраж невялікі — 5.000. У Менску яе падобна ўжо німа ў прадажы... Але толькі што атрымала я ліст з Гродна — пішуць, што ў іх магазынах кніжка гэта ёсьць. Зараз напішу і папрашу, каб Вам яе выслалі...

Якія ж яшчэ навіны? Аж 2-е, — магчыма ведаеце, але на ўсялякі выпадак пішу... 16 траўня (мая) у Гродне ўрачыста адчыняюць Дом-Музэй Максіма Багдановіча... Вечарам у салі Унівэрсытэту ня менш урачысты вечар гэтага паэта... А 18/ V. Сьвята паэзіі Максіма Багдановіча ў Ракуцёўшчыне Маладзечанскага р-на. Гэта ўжо традыцыйна — год у год...

Я сама на гэрбах не знаюся... Паказала прысланы гэрб свайму Зяцю Лявону Антонавічу Луцкевічу. Паміж іншым ён сын Антона Луцкевіча і пляменьнік Івана Луцкевіча — пачынальнікаў «Нашай Нівы». Вось Зяць кажа, што, магчыма, гэты гэрб ужываўся як дзяржаўны — «Рэчыпаспалітай» — пасьля ўзьеднаньня Літвы з Польшчай. Магчыма пасьля Люблінскай вуніі. Такі гэрб — арол — пагоня — ёсьць у Вільні на касьцёле Дамініканаў.

У сувязі з гэтымі ўсімі тэмамі-пытаньнямі — маем такую прапанову: у Вас летам напэўна будзе нейкі адпачынак. Падчас яго запрашаем Вас у Вільню. Пазнаёміцеся з горадам (калі яшчэ тут не былі...), з памятнымі мейсцамі-будынкамі, зьвязанымі з дзейнасьцю беларусаў... У Зяця ёсьць запісы — альбомы і г.д. У мяне яшчэ старэйшыя і шмат лістоў — каля 6.000... Ёсьць і ўнікальныя здымкі.

Вы, напэўна, і фатаграфуеце? Вось і бярыце фотаапарат — зробіце сабе фотакопіі... А то і жонка Вашая зможа прыехаць разам? Адно толькі — наш дамок стаіць сярод лесу... Знайсці самастойна — немагчыма. Дзеля таго трэба ведаць дакладна, калі прыходзіць Ваш цягнік або аўтобус. У гэты час Зяць чакаў-бы Вас у горадзе на кватэры майго ўнука... Тэлефон — 44-90-01. Чакаем адказу. Усяго найлепшага Вам і ўсёй Вашай сям'і.

Шчыра зычлівая Л. Войцікава з сям'ёй.

Дзякую за Вялікоднае віншаваньне, але яно вельмі-вельмі спозьненае, бо ў нас Вялікдзень быў 30/ III.

Мы — каталікі з дзеда-прадзеда. — Л. Войцік»

Ліст 4

«Паважаны Міхаіл Уладзіміравіч.

У сувязі з хваробамі і іншымі няспрыяльнымі падзеямі змушана ануляваць свае запросіны Вас у Вільню.

Як будзе далей? — па пэўным часе напішу.

Сяньня і гэтых пару слоў пісаць цяжка.

Выбачайце...

Шчыра — Л. Войцікава

18/ V.1986. Вільня.»

Ліст 5

«Дарагі Міхась Уладзіміравіч.

Дзякую за памяць, за прывітаньне з Н. Годам.

Хоць так спозьнена, але шчыра і я вітаю Вас і зычу ўсяго самага найлепшага, здароўя і плёну ва ўсялякай працы...

Цяжка мне ўжо і пішацца і думаецца...

Цяжка даецца гэты 95 год жыцьця...

Усяго Вам добрага.

Л. Войцікава з сямьёй.

12/ II.1987 г. Вільня.»

ВЕРШЫ

ЗАГАДКА ВОЛІ

Ірына ХАДАРЭНКА

Там свайго народа рэшткі
Бачыў я, што варты жалю,
Як сухое лісце ўвосень,
Бурай гнанае на захад.

Г. Лангфэла, «Спеў аб Гаяваце»

* * *

Стагоддзе цывілізацыйнай адзіноты —
Нязначны юбілей, праскочыць непрыкметна…

Відаць, дзеля таго тут нішчылі шляхетнасць,
Каб корпаўся народ за мястачковым дротам.

Дурныя звычкі — адкладаць свой лёс на «потым»,
Сачыць за руйнаваннем нетраў запаветных…

Даўно ўжо стала філіялам апраметнай
Гнілое, змрочнае, маўклівае балота.

Два буслы

Як прыгожа было!.. На вясковым двары
Дзве цудоўныя птушкі гняздзіліся ўлетку.
А цяпер аздабляюць яны этыкетку
На бутэльцы з гарэлкай, што п'юць жыхары.

* * *

Не расквітнела папараці кветка —
І змізарнеў тутэйшы чалавек.
Гуляюць кумяльганы па палетках,
Ератнікі ўчыняюць гвалт і здзек.

А з твані лезуць злыдні, ваўкалакі,
Імкнуцца панаваць, смяюцца ў твар.
Гані іх прэч, хай спрахнуць небаракі!
Зямля ж — ТВАЯ, і ТЫ тут гаспадар!

Загадка волі

Заўсёды марыла аб ёй
І — разам з тым — яе не мела.
Яна не можа быць маёй,
Яна не мае ўзросту, цела.
Яна так дзіўна існуе —
Па-за прасторай, па-за часам.
Адзіны шанс спазнаць яе —
Калі знаходзішся сам-насам.

Сябрам

Слота, золь, туманы і вятры…
Шэры бруд імкнецца ўсё запляміць.
І — раптоўнай згадкай — снегіры
Ажыўляюць трапяткую памяць.

У дрыгве народ мой мае схоў;
Тут няма ні згоды, ні адзінства.
Чырванее вобраз снегіроў
На бялюткім тле майго дзяцінства.

Звабіла, сябры, вас далячынь
У замежжы блізкім і далёкім.
А цяпер — абапал крумкачы
Гарлапаняць і мазоляць вока…

Іманентнасць маўчання

Маўчанне золатам бывае не заўжды,
Ягоны водбліск нейкі алхімічны:
Ратуе ад зняважі і бяды,
І — аздабляе здраднікам аблічча.

Паэтам часам трэба памаўчаць,
Бо нават птушкі не пяюць бясконца,
Не зелянее ўзімку сенажаць,
Не свеціць і не грэе ноччу сонца.

Калі ж навокал бессаромны гвалт
Ператварае ў быдла беларусаў,
А існаванне іх — турмы накшталт,
Маўчанне — выбар халуёў і трусаў.

Паэзія

Кон спляці карэннямі ў зямлі,
А ўяўлення смаглыя азёры
Смуткам і крывёю наталі,
Каб на космас пазіраць праз зоры!
Намалюй і раствары нашчэнт
Гарызонты неадольных думак!..

Горкі твой напой, нібы абсэнт;
Толькі ён — найлепшы падарунак.

МІНІЯЦЮРЫ

ВЫДЫХ І ЎДЫХ

Сяргей ВЕРАЦІЛА

Ліст восеньскі

Прывітанне. Усё меўся табе напісаць — і вось нарэшце сабраўся і адважыўся.
У нас тут якраз — восень. Паўсюдна і з усяго ападае лісце, яго тут цяпер — цэлая плойма. Прыбіральшчыкі зграбаюць яго ў кучы, засоўваюць у мяхі, а потым у нейкіх спецыяльных машынах адпраўляюць у нейкую невядомасць. Мо там яго паляць, мо яшчэ што там з ім вырабляюць, я не ведаю. Але так ужо атрымалася, што я падняў некалькі-колькі бела-лінаваных і бела-кратаваных і пішу табе па-за смуткам, па-за тугою, па-за адчаем, у час одуму, у час роспачы. Атрымліваецца, як па-за смерцю, як па-за жыццём…
А раней іх палілі проста па дварах, і белы дым узнімаўся да неба, сігналячы яму пра неабавязковасць быцця, а бывала, што хто з дзятвы ўкідаў туды кавалак рубероіду, і тады дым чарнеў у неба іншым сігналам. Кідалі таксама кавалкі шыферу; награўшыся, ён страляў у розныя бакі. Гэта падавалася вясёлай прыгодай.
А раней іх палілі проста па дварах, а цяпер… цяпер я не ведаю. І ўся гэтая восень ужо як не мая. І апошнія вылётныя птушкі падбіраюць па садах апошнія пад'едкі і — у вырай, вырай, вырай. А я не паляцеў, я застаўся тут і застыгнуў у чаканні, што Тут усё яшчэ павернецца, што Тут усё яшчэ адбудзецца. А нічога не…
Восень. Падаюць лісты, валасы, зубы. І недалёка ўжо чатыры па дзесяць. І я падабраў колькі лінавана-закратаванных — і на іх маё табе восеньскае прывітанне. І пасля словаў уступу я спадзяюся знайсці яшчэ колькі словаў. Яны яшчэ будуць, тыя словы.

Восень. І я ўжо не так чужа ўспрымаю на гэтых вуліцах, сярод гэтых людзей сваю постаць. А тут усё, як было: па-ранейшаму п'юць, па-ранейшаму ўсе злыя. Мяркую, што неўзабаве пойдуць дажджы і змыюць успаміны пра лета, у Лету сплывае і смецце думак, і трызненне сноў, і надзеі, і мары. І зусім іншыя згадкі атачаць маю галаву, і стома пампружыць самлелыя вочы, а лісце ўпала, упала, упала. А дажджоў усё няма, няма, няма. Пад дрэвамі глеба зусім пасохла. Думкі пра снег, крут… мігценне прынесць палёгку. Я б… не здзівіўся… але гэта ўжо крамола…
Я яшчэ напішу. Гэта будзе ўжо іншы, не перасохлы, не восеньскі Ліст.

Званок

Алё. Ну, прывітанне. Як добра, што пазваніў. Як там у цябе? Усё добра? Ну давай гавары, гавары, я слухаю. Усё ў парадку? Ты расказвай, расказвай, я буду слухаць. Ты расказвай. Я ўмею слухаць. Ты мне верыш? А ты расказвай. Я слухаю. Я — увесь увага. Ты гавары, расказвай. Не хварэеш? Настрой добры? Я буду слухаць, я ўжо слухаю. Я ўмею. Я навучыўся. Ты гавары, расказвай. Не верыш? Ты толькі гавары, не маўчы, калі ласка. Алё?! Куды ты? Не адключайся! Алё!

Некаторыя запісы

Лета пракацілася па мне, не раўнуючы, як твой грэйдэр. Як я толькі не памёр. А не памёр жа. Вось і добра, што не памёр. Марыў: дачакаюся восені плоднай, мокрай, цёплай. Плён у снах. Рады снам. Сню то жалеза, то зелле. Аднаго разу высніў замарожаную рыбу-траску, што падала проста з неба. Выбег з хаты — і хоць быў далёка не самы першы, але і не апошні. Паспеў адхапіць тры штукі, такія ладныя, кожная метры па паўтары. Аднойчы прысніў Маскву. Заблукаў там паміж Мясніцкай і Гарохавай ды пакутліва, доўга шукаў трамвай (абавязкова трамвай), каб даехаць да Беларускага вакзала. Нарэшце знайшоў і даехаў. Меў поўныя кішэні дробязі і ўсю яе аддаў за квіток, а тут абвесцілі, што вакзал заміняваны, але жадаючыя могуць праходзіць. Я пайшоў, бо надта хацелася дадому.

Цямнее, як хутка цямнее. У вачах таксама. Яшчэ цэлы месяц будзе цямнець. У тваёй усмешцы заўсёды стаіць сонца. Яно сёння схавалася. Ну ўсміхніся, калі ласка. Афіцыянткіна насмешка нібыта прыклееная. Сёння прадавачка… таксама паспрабавала мне пасміхнуцца. Нічога ў яе не атрымалася.

Не разабралі цяпліцу. Ці то забыліся, ці то адмыслова. У лістападзе вятры не міласлівыя. Лістапад — ветравы месяц... На цяпліцы цэлафан далёка не новы. Парваўся, не вытрываў. І пад ветрам шматкі матляюцца і ўвесь час пляскаюцца: плясь-хляп-плюсь. Уначы гэты рытм робіцца вельмі настойлівым і выразным, а калі сюды яшчэ дадаць бразгатанне бляшанак, павешаных на кійкі, каб адпалохаць кратоў, а яшчэ аддалены гук машыны, скавытанне згаладалага цуцыка і накласці гэта на бязмесяцавую ноч, то складзецца адчуванне поўнай богапакінутасці.

Сёння злавіў дзявятую мыш. Яе нават было шкада. Такая ўжо была ціхая, мусіць, не галодная. Па начах нічога не грызла, а мо і грызла, толькі я не чуў. Я доўга на яе паляваў, рэгулярна ставячы пастку, а пачварка рэгулярна здымала з яе вэнджаную кілбасу, на сёмы раз шчасце скончылася — нарэшце патрапіла. Нічога сабе, такая наетая. Зулус атрымаў задавальненне. Чужыя густы цяжка прыняць, часам амаль немагчыма.

Калюжына замерзла нечакана і адразу. Мінулымі гадамі, здаецца, зусім не замярзала, бо да маразоў паспявала высыхаць. Гэта вецер яе высушваў кожнага разу перад зімой. Ліст яшчэ паспеў як след заіржавець, а яго прыплюшчыла да зямлі ільдом. Да бліжэйшай адлігі, а мо і да самай зімы.
І на якую халеру я высек яго з калюжыны разам з кавалкамі ільда і прывалок у хатку, мусіць, каб адагрэць. Пад вечар лёд пацёк, а яшчэ праз гадзіны дзве стаў іржава-рудым, а недалёка да ночы яшчэ раз памяняў колер на брудна-шэры і неяк зусім паніціўся, нібыта яму самае малое два гады.
Усё гэта няправільна, ад пачатку і да канца.

Такая прыгожая і такая недагледжаная. А вось такая ўжо дагледжаная, што падаецца нават прыгожай.
А зблізу? — А гэта ўжо наколькі блізка…

Дзяўчаты ля «гарачай выпечкі». Усе булачкі.

У моднай кавярні «Лондан» дзве студэнткі ці з недалёкага філфака, ці з Лінгвістычнага ўніверсітэта за кавай пад цыгарэту бавяць час. Я міжволі слухаю іхнюю гаворку. Адна захоплена распавядае пра вартасць розных перакладаў старафранцузскай паэзіі. Другая слухае яе і на знак увагі час ад часу хітае галавой. Але я бачу, што ёй так і карціць сказаць нешта сваё. Нарэшце гэта ёй удаецца:
— А мне таксама гэтым летам выразалі гланды.
Рансар і гланды. Я нат смяяцца не здолеў.

Божачкі-Божа! Кожны раз захапляюся, калі прамаўляю. Так лёгка выдыхваецца і так лёгка ўдыхваецца: Божачкі-Божа. Божачкі-Божа, і за якое такое ты ўзнагародзіў нас гэткаю мовай, калі так лёгка — удых і выдых, выдых і ўдых.
І заўсёды вось так, не спыняючыся, ажно да самага-самага скону.

▸ ФРАГМЕНТЫ АПОВЕСЦІ

БАБРОВАЯ ХАТКА

Вячаслаў ЛАПЦІК

Яму, старому бабру, спачатку тут жылося добра, утульна і міла. Да таго часу, пакуль на беразе ляснога возера з чыстай, як расінка, вадой, не з'явілася чужое насланнё. Гэтая каманда маўклівых і злых дзядзькоў з недаверлівымі і вечна незадаволенымі тварамі захапіла возера, наляцеўшы сюды ў спецформе на чорных дарагіх машынах, хто з пагонамі, а хто ў звычайным цывільным адзенні, частка з аўтаматамі, а некаторыя з цяжкімі гумавымі дручкамі. Яны тут імпэтна наўзводзілі нейкіх вялікіх і малых будынкаў з калонамі каля ўваходаў і пазалочанымі кратамі на вокнах, панавазілі пяску з каменнем і парэзалі лес тоўстым смуродным асфальтам, адгарадзіўшыся ад свету боскага высокай сцяной з бетонных пліт і нацягнутым калючым дротам зверху, закрыўшы пад'езды жалезнымі шлагбаўмамі ды панатыкаўшы праз кожныя трыццаць метраў будак і панасадзіўшы туды ўзброеных вайскоўцаў.

Стаіўшыся ў густым кусце лазы і ўважліва паназіраўшы за камандай набрыдзі, разважлівы бабёр вызначыў сярод іх і самага вялікага начальніка. Гэта чарнявы каржакаваты мужык з вялікай, як гарбуз, галавой і кароткай, быццам залішне засаджанай у плечы, шыяй. Той быў вірлавокім, заўсёды незадаволеным, да таго ж картавіў, а на шыі пастаянна насіў тоўсты залаты ланцужок з вялікім бліскучым крыжыкам.

А вось раней... Спачатку нікога не было, пасля ціхае возера занялі спартоўцы і размясцілі вяслярную базу з мноствам лёгкіх і яркіх, свежа пафарбаваных чаўнакоў на беразе; ад ранняй вясны і да позняй восені прыязджалі на трэніроўкі мускулістыя і дужыя хлопцы з такімі ж моцнымі дзяўчатамі. Яны не перашкаджалі спакойна жыць звярку, а той не злаваў іх.

Але цяпер, пасля прыходу багатага зброду і захопу возера, лясны жыхар застаўся зусім адзін. Вось чаму часам пад яркімі начнымі зоркамі яму станавілася надта сумна. Ад чаго? Ад старасці, адзіноты і пачуцця пакінутасці. Ягонае дружнае сямейства павырастала і нядаўна, прадчуваючы блізкую небяспеку, перадыслакавалася на новыя балоты і рэкі. Спачатку дзеці, унукі і праўнукі задумалі ўзвесці тут, у той самай затоцы, для сябе яшчэ тры хаткі, каб абсталявацца надоўга, пасля на сямейным савеце вырашылі пабудаваць двухсотметровую плаціну, але ўбачыўшы набрыдзь у страшных чорных машынах, прытаіліся, цішком паназіралі за гэтым гармідарам і зразумелі: толку не будзе. Таму ад хмурых злых дзядзькоў парасплываліся хто куды. Ягоную жонку, маўклівую і вялікавокую бабрыху, што ва ўсім слухалася мужа і ніколі не надакучала яму, злавіў на шапку мясцовы браканьер, паставіўшы пастку — жалезны нерат з тоўстымі вочкамі.

Ён жа не захацеў уцякаць адсюль разам з маладым пакаленнем. Самотлівы енк «Ду-ду-ду» некалькі тыдняў віўся над залатой затокай і каціўся далёка, аж у гушчар лесу, бо звярок адчуваў сябе надта нядобра. Пасля галашэнне сціхла: жывая істота на белым свеце прывыкае да ўсяго, нават да самага трагічнага.

Калі чужынцы павыганялі маладых спартоўцаў — бабру стала надта горка. Як у той момант, калі няголены тоўсты дзяцюк у фуфайцы падняў у жалезцы яго бабрыху і радасна разрагатаўся.

Той жа маленькі дзядзька з вялікай галавой-гарбузом і кароткай шыяй наведваўся да возера рэгулярна і, картавячы, даваў распараджэнні сваім служакам. Уціхара цікуючы за збродам на беразе, бабёр не разумеў, чаму гэтыя вялізныя істоты на дзвюх нагах так імкнуцца дагадзіць свайму важаку, носяцца вакол яго і лістом сцеляцца пад ногі, быццам ён нябесны пасланнік.

«Што творыцца на тутэйшай зямлі? Хутка свет перакуліцца — прыезджая набрыдзь кіруе мясцовым людам».

Старому бабру было агідна глядзець на вычварэнцаў з аўтаматамі і гумовымі палкамі. Сачыць, як яны зграяй таўкліся вакол свайго начальніка, чакаючы загадаў, а бязлікія твары выражалі крайняе ўшанаванне і тупое дагаджэнне. І не заставалася ніякага розуму ў іхніх вачах — толькі маўклівае і тупое паслушэнства...

«Яны што — усе нямыя? — дзівіўся бабёр, цікуючы за зграяй набрыдзі. — Чаму так сябе паводзяць і што з імі здарылася?»

У іх, жыхароў навакольных азёр і балот, таксама існавала свая строгая дысцыпліна. Спакон веку меўся ўстаноўлены парадак. Без сходак і з'ездаў зацвярджаўся свой агульнапрызнаны начальнік — разважлівы і суровы важак, якога ніхто не выбіраў, але які сам сябе выяўляў і ўнушаў давер. Чым? Розумам, дасціпнасцю і ўменнем жыць.

Кожны насельнік меў магчымасць уносіць свае прапановы і паступаць, бывала, не так, як патрабаваў важак. Кожны меў права асабістага голасу і права выказаць сваю думку. Бывала, у часы рознагалоссяў, каб прымусіць выканаць загад, даводзілася ісці на крайнюю меру: пускаць у ход свае вострыя, як у пілы, зубы...

Сярод жа двуногіх істотаў ніхто начальніку нічога не гаварыў і не прапаноўваў, ніколі не раіў, не прасіў выслухаць яго, хоць той гарбузагаловы дзядзька нікога кусаў — а ўсе пакорна і бязмоўна выконвалі любое даручэнне.

Па суровых законах прыроды важаком сярод баброў не можа стаць крыклівы злодзей альбо тонкі аферыст — яго імгненна «раскусяць». Да таго можна дайсці не хітрасцю і трапалогіяй, прахіндзействам і ашуканствам, а сваімі павадкамі і розумам. Паказаць сябе і сцвердзіць. Вунь яму як талковаму і мужнаму важаку пачалі верыць не адразу, а толькі тады, калі ён усіх папярэдзіў: рыхтуецца вялікая аблава, таму неабходна прытаіцца на дне і перачакаць, на бераг не выплываць.

Ён адчуваў небяспеку, але трое маладых і вечна капрызных дзівакоў не паслухаліся — маўляў, жраць моцна хочацца, хады і люкі на дне не перакрыты, таму дрыжаць ад страху не трэба. Далі нырца і паплылі.

Двух задралі вывучаныя сабакі — каля самага берага, прама пад тоўстай вярбой, адзін усунуўся ў жалезны нерат, хітра замаскіраваны ў затоцы. Неслухі пайшлі на шапкі-вушанкі...

Ён, стары бабёр, кемна паступіў другі раз, трэці — і затым яго пачалі слухацца і з ім раіцца.

...Гарбузагаловы мужлан не мог існаваць без дзевак і маладых баб. Ён амаль штодня цягаў іх сюды і рабіў з імі што хацеў. Часта пад віхрастую музыку распранаў тых у вялікім доме, а пасля галышом цягаў на беражок возера, дзе і вытвараў свае штучкі. Дзядзькі ў пагонах уціхара сачылі за ім і хаваліся па кустах. А начальнік уваходзіў у кіпучы азарт і аж млеў ад задавальнення, доўга мучаючы голенькіх дзевак.

Вопытны звярок бачыў: нічога талковага акружэнцы картавага алігарха не зробяць, не заўпарцяцца і не запратэстуюць, не паяднаюцца дружнай суполкай і не пачнуць барацьбу. Дзікі страх скарыў іхнія душы і працяў наскрозь плоць. Калі разлаваны чалавек-гарбуз дапякаў і ўсыпаў пад поўную завязку, раз'юшана тупацеў нагамі, падначаленыя звыкла маўчалі, вінавата звесіўшы галовы, а затым пакорліва рассыпаліся па кутках — і толькі пасля, пахаваўшыся, незадаволена нешта шапталі адзін аднаму, кідаючы асуджальныя позіркі на свайго боса (які ў той час з цыгаркай у роце гойсаўся на лёгкім індыйскім гамаку, адыходзячы ад стрэсу), часта круцілі каля скроняў пальцамі, вызначаючы псіхічны стан свайго начальніка, а самыя адчайныя шапталі: «Паскуднік! Па ім, сволачы, даўно турма плача!».

І ўсё. На больш рашучыя дзеянні ніхто не адважваўся, лічачы падобную форму пратэсту-праклёну дастаткова смелым палітычным актам — тым, чым можна хваліцца і што з цягам павінна заняць пачэснае месца ў гісторыі барацьбы народаў свету са сваімі прыгнятальнікамі. Так паслужнікі выражалі свой пратэст і цешылі сябе тым, што яны адчайныя змагары, прытым мужныя — ды могуць пайсці і на барыкады, толькі вось тыя самыя сучасныя барыкады ніхто яшчэ не змакетаваў і не ўзвёў, а ім, маўляў, бракуе часу. І так няма калі дыхнуць...

Бабёр зразумеў — тут напладзіліся і жывуць пустыя істоты, не здольныя на рашучыя крокі,

а вучыць іх і ставіць на шлях ісціны не было каму, бо тыя ўсе адным мірам мазаны.

«Трэба дзейнічаць! Чаго мне баяцца? Усё роўна цяпер я на гэтай зямлі не жыву, а пяклую, таму анічога не трачу! Сёння — жыву, а заўтра мяне не стане — ну і што тут такога? Чаго плакацца? Такія законы жыцця. Але ж калі хоць у адзіноце «пракручу» свой варыянт — тады надам палёгкі роднай затоцы!».

Аднойчы, назіраючы за чарговай дзеўкай, якая віляла перад багацеем голай дупкай, бабёр засмакаваўся і, страціўшы пільнасць, з плёскатам асунуўся-боўтнуўся ў ваду. Мужык ухапіў свае трусы і ўзвіўся як падстрэлены:

— Хто тут? — Штосілы загалякаў да аховы. — Э-эй, свалата! Дзе вы там, засранцы?! Ёрш вашу маць! Заўтра ўсіх павыганяю!

І сваёй свіце даў суровы загад: «Калі тут выключана прысутнасць жывой душы, у чым вы клянецеся, — значыць, пялёснуўся бабёр! Злавіць яго! Каб забітага звярка мне паказалі, а затым скурку кінулі ў прыбіральню пад ногі, усяклі?!».

І разрагатаўся, задаволена гледзячы на дзеўку, якая прыхавалася ад аховы за дрэвам…

Чацвёра мужыкоў з ламамі і жалезнымі прантамі ламалі хатку аж два дні. Хадзілі па ёй, скакалі і зыгаліся, прабівалі глыбокія дзіркі, быццам у лёдзе ў час зімовага лову, а пасля, закладаючы туды вялікую і цяжкую арматуру, аралі жытло на кавалкі. Злосна дзівячыся бабровому сямейству ды іхняму тонкаму ўменню ўзводзіць такую хаціну.

…Старога бабра задавальняў і такі варыянт: ён жыў у напалову разбуранай падводнай хатцы, глыбока ныраў і там спакойна круціўся па патаемных тунэлях з перашыйкамі.

Аднак аднойчы ён аж скалануўся: «Так далей жыць нельга! Яны разбурылі маё дарагое жытло!». Бабёр пачаў ціха плакаць, падвываючы сабе самому:

— Трэба пачынаць дзейнічаць, бо гэтыя злыдні, разагнаўшы з любага кутка ўсіх дзяцей са сваякамі, на гэтым не спыняцца. Вычварэнцы заўсёды нясуць толькі страшнае і жахлівае. Бяду і гора. Няшчасце і беднасць. Адзіноту і смерць. Яны засмецяць і засмуродзяць возера разам з лесам! Пасля знішчаць зямлю, усю сушу, пакінуўшы на памяць густыя гарадзішчы і горы-руіны. — Бабёр прадбачыў будучыню, і яму станавілася надта горка: — Вакол на лепшых землях, скупленых і скрадзеных, расселяцца іхнія падпявайлы і пачнуць здзекавацца з жывых істотаў, якіх год ад году будзе заставацца меней і меней —пакуль не данішчаць. Спачатку яны звядуць са свету нас, баброў…

Сапраўдныя паляўнічыя даўно пераканаліся: бабры — надта разумныя істоты. Без падказкі чалавека яны добра ведаюць, як узвесці сабе трывалую будыніну, талкова падгрызці дрэва, каб яно паваліласяў той бок, куды трэба, і толькі тады, калі неабходна. У гэтай справе іх ніхто не саб'е спанталыку: самі вызначаць усё без камп'ютэраў, з дакладнасцю да сантыметра.

О-о, гэта цяжкая і няпростая навука, але яе паціху адольваюць жыхары бабровых хатак! Вялікая школа, але ж яе праходзяць усе, і падобнай прыроднай кемнасцю іх надарыў, калі разабрацца, сам Бог, і яе не ў стане адабраць аніводзін зямны прышэлец, нават самы багаты і хітры.

Разумны бабёр, пастаянна шукаючы для сябе новае месца, каб яго не злавілі, пачаў пільна сачыць за чужынцамі. Дык вось, бамбіза з кароткай шыяй аблюбаваў на беразе затокі адно ціхае месца. Там побач раслі два высокія дрэвы, гожыя асіна з елкай; яны месціліся плячо ў плячо і прыкрывалі агляд з дарагога маёнтка, пакрытага ярка-чырвоным андулінам, пад дрэвамі можна было прыхавацца ад вокнаў асабнякоў, перапоўненых насцярожанай і маўклівай вартай. Тут вялікагаловы амбал часта бавіў свой час, вяртаючыся з горада на лона прыроды. Ахоўнік з пустым позіркам і звужаным ілбом, трымаючы напагатове свой новы карабін з драўлянай ручкай колеру спелага каштана, пёр сюды нейкую вялікую скрыню з блакітным святлом, якое церпка ела вочы. Затым ставіў яе на чорную дашчатую падстаўку пад елкай, уключаў і з апушчанай галавой спешна нёсся назад, нібы нечага моцна баючыся. З гэтага блакітнага чамаданчыка лілася крыклівая музыка, а на бліскучым шкле з'яўляліся голыя маладыя дзеўкі з вялізнымі, быццам надзьмутымі сіськамі; яны падкідвалі ўверх свае белыя ножкі, скакалі і рагаталі, аблізваючыся зазыўна чырвонымі і вузенькімі язычкамі, пазіралі на голых дзяцюкоў, з якімі пасля абдымаліся і мітусіліся, залазілі адзін на другога і зыгаліся зверху, нібы на пуховай падушцы. А гэты гарбузагаловы мужлан глядзеў са смакам на блакітнае шкло, рагатаў і ціскаў пад елкай маладую дзеўку, наліваўся барвовай чырванню, з'ядаючы экран вырачанымі вачыма, пасля, набрыньваючыся і задыхаючыся, спяшаўся і груба шкаматаў лёгкае адзенне на сваёй партнёршы… Пішчаў ад асалоды, хроп, як стары бык, буйная сліна сцякала і лілася па барадзе, капаючы на грудкі дзявашчы, але ён не зважаў на тое і нават не саромеўся: узлазіў на дзеўку, бліскаў адкормленым задам, мацаў, прагна ціскаў, а ягоны залаты крыжык на зіхоткім ланцужку боўтаўся, быццам маятнік на старым насценным гадзінніку.

Прывезеная бабенцыя аж вішчала, але нельга было зразумець: ці-то ад болю, ці то ад асалоды, а сэксаман адным вокам пазіраў на блакітны экран і захлёбваўся:

— Залазь цяпер ты! — спяшаўся той і камандаваў. — Толькі ў тэмпе!

І дзеўка жыргала яго зверху і зыгалася, як тыя голыя цёткі на экране. У канцы вялікагаловы мужлан рэзка ўзвываў, нібы затраўлены звер, скідваў з сябе дзяваху і зняможана куляўся на бок.

Апрануўшыся, ён доўга рабіў пацягушкі, гладзіў свой жывот і з захапленнем разглядаў затоку, напэўна, радуючыся за цудоўны куток прыроды, адабраны ў спартоўцаў, пасля ўздымаў галаву з вінаватым тварам у неба, тры разы жагнаўся, шэпчучы сабе нейкую кароткую малітву.

— Ну вось, у чарговы раз мае грахі адпушчаны, тут галоўнае не забыцца і памаліцца, а пасля можна пачынаць усё спачатку! — з задавальненнем і ўхмылкай на твары паведамляў сваёй дзявульцы.

З-пад разрослай высокай купіны, якая нечым напамінала круглы дзяркач, звярок спачувальна сачыў за чарговай ахвярай жаночага роду. Тая хавалася ў засені, маўкліва адпачывала і, напэўна, баялася, каб не наскочыў хто з ахоўнікаў.

«Паганец у маім краі не мае права мучыць людзей. Асабліва маладых!»…

І ў разважлівага бабра саспеў свой план. Адчайны і зусім нечаканы.

Цёмнымі начамі, калі вакол нікога, толькі чулася ў шыкоўных харомах лёгкая музыка і ціхія галасы панаехалага зброду, ён вылазіў з затокі на бераг, ціснуўся да асіны і спешна грыз яе. Але не так, як паступаюць ягоныя суродзічы, калі кару аб'ядаюць на паўметра ад зямлі альбо вышэй (і тады пабялелы свежы ствол заўважны здалёку), а праходзіўся зубамі з самага нізу. Сваю справу рабіў надта асцярожна, стаіўшыся і вельмі ціха: мацаючы лапкамі ілаватае дно, падплываў бліжэй да асіны і, высунуўшы з вады галаву, доўга азіраўся, слухаючы начную цішыню. Пасля, стараючыся не пялёхкацца, выпаўзаў на бераг і зноў заміраў, гатовы ў любое імгненне крутнуцца назад і даць нырца.

Вось так і падпаўзаў да таго высокага дрэва, па звычцы захоплена вынюхваў яго, быццам шукаючы смачнейшае месца, абдымаў пярэднімі лапкамі і пачынаў сваю справу — грыз, роўна адкапаўшы ствол з чатырох бакоў, ажно ля самага карэння. Як не стараўся быць акуратным, але не заўсёды выходзіла, у цемры мяккая зямля разам з каменьчыкамі трапляла ў рот, пасля агідна скрыпела між зубоў, але прапаласкаць не было чым, бо да возера паўзці далёка і небяспечна. Пярэднія клычкі пачалі балець, чаго раней ніколі не здаралася. Але ён спяшаўся і не звяртаў увагі на такую дробязь; пасля адзін кутні зуб, верхні, закратаўся — і тупы боль аддаўся ў галаве, вышэй вушэй.

Часта брыдотная зямля траплялa пад язык. Тады ён, засунуўшы галаву пад чорнае карэнне, чыхаў — каб ніхто не пачуў, і працягваў сваю нялёгкую справу.

Каб ягоную задуму выпадкова не выявілі, напрыканцы працы, пад самы ранак, акуратна лапкамі засыпаў абгрызенае месца зямлёй, а верх усцілаў нарванай травой.

Прыродная інтуцыя падказвала: неабходна спяшацца, у бліжэйшы час, магчыма заўтра, трэба чакаць змены надвор'я з парывамі вялікага ветру.

Наступныя ночы, хаваючыся ад усяго жывога, слухаючы ноч і азіраючыся навокал, грыз і грыз асіну. Хворы зуб не вытрымаў, трэснуў іываліўся, рот напоўніўся цёплай крывёй; ад горкай драўніны забівала дых, з вачэй цурчэлі слёзы, а ўнутры наплывалі ваніты.

Праз гадзіны тры беспeрапыннай працы, дужа стомлены, рэзка ўзняў галаву, каб па зорах вызначыць, колькі там часу засталося да світання — і рэзкі боль працяў левае вока. Сцяўшыся, каб не заскавытаць, паваліўся на траву і з горыччу зразумеў: паранены, ткнуўся ў вострыя сук…

«Застаўся без зубоў і вока, зусім скалечыўся!»

Але думаць і гараваць не хапала часу — заранак церушыў над лесам лёгкую дзянніцу. Значыць, хутка ахова выйдзе на бераг возера і пачне прачэсваць тэрыторыю спецаб'екта, асабліва ўважліва зазіраючы пад кусты.

І тут зноў гаротная думка прыйшла ў галаву: шкада, што адзінокі…

Прыўзняўшы галаву, абпоўз дрэва з усіх бакоў, уважліва разглядаючы ствол, і зразумеў нават у цемры і з адным вокам: выдатна!

Дастаткова, астатняе на сябе возьме дружа-вецер.

Бабёр кружыў і кружыў вакол падгрызенай асіны, быццам некалі тыя маладыя спартоўцы каля сваіх байдарак, хаваў аб'едзены ствол і абсыпаў зямлёй, затым кучкамі цягаў траўку і тукаў па ёй ножкамі, прыкопваў — нібы расла тут заўсёдна.

Змучаны, ледзь перастаўляючы лапкі, дацягнуўся да затокі і нырнуў. Начная вада звыкла агарнула стомленае цела, трапіла пад густое футра і ад добрага холаду зашчыкала там, пад самым сэрцам…

Густыя хмары завалаклі сонца, а вецер з возера ўсё мацнеў. Пакінуўшы нямецкую алюмініевую раскладушку на тоўстых пружынах, два панурыя ахоўнікі маўкліва паспяшаліся назад, у будынак, бо вялікагаловы шэф не надта любіў, калі хацеў пабыць у адзіноце альбо з бабай — а каля яго тайкіліся істоты. Сёння ён вярнуўся надта хмуры і злы, нейкі чырванашчокі, быццам перапіў моцнай кавы, таму не прывалок з сабой ніякай дзявахі — вырашыў пабыць у адзіноце.

Вецер з возера ахалоджваў ягоны твар, пяшчотна, быццам тонкія рукі маладой каханкі, мацала скроні, і гарбузагаловіку было вельмі прыемна. У наступны момант тоўстая асіна глуха рыпнула і, быццам падрэзаная знізу рукой нябачнага чараўніка, мякка гохнулася на шыкоўную раскладушку. Роўна і акуратна, без лішняга шуму і трэску, абвалілася якраз пасярод лежака, нібы дыпламаваны матэматык з дакладнасцю вылічыў тое.

«Рана ці позна, але расплата заўсёды чакае любую пачвару!» — стары бабёр крутнуўся на купіне, памацаў сваё левае вока, якое надта моцна смылела і ўжо зусім анічога не бачыла, змыў кроў, а пасля ціха нырнуў.

Паплыў у сваю разбураную хатку, дзе ён цяпер са спакойным сэрцам мог памерці.

ЮБІЛЕЙ

ВОЛЯ І НЯВОЛЯ

Анатоль ДЭБІШ

* * *

Нехта ляціць да зор.
Нехта ў райскай даліне
палюе на райскіх птахаў.
Я крочу лясной сцяжынай
па грыбы і ягады —
і восенню,
і зімою.
Вы скажаце,
што такога не бывае?
Спытайцеся пра гэта
ў рыжай вякшы,
што ў старажытным дупле,
адзінокая,
часу імгненні збірае.

* * *

За даляглядам Еўропы схаваная ноч,
За даляглядам Амерыкі дзень палымнее.
Кроў арабіны і хата старая наўзбоч.
Поле, клады, крыж пахілы — які не чарнее.

Крокі няспешныя бацькі на полі нямым,
Ходзіць за плугам штодня ён, не знаючы стомы.
Зерне надзеі ён кропіць у нетры зімы…
Толькі ніколі яму не вярнуцца дадому.

Стол не накрыць, не паклікаць мяне за сабой
Зорнаю ноччу ці ў светлы вясёлкавы ранак.
Вокны сляпыя зацягнуты смутку смугой,
Попелам часу пакрыты знявечаны ганак.

Бацькава хата, ізноў да цябе я прыйшоў.
Колькі не бачыў! Ты думала, пэўна, загінуў.
З золлю туману змрочнаю слотай снягоў
Капае долу халодная кроў арабіны.

Тут мая спадчына: песні, сцяжыны мае,
Поле, клады, пах п'янкі канюшышы і кропу…
За далягладам Амерыкі дзень паўстае,
Сонца заходзіць за далеччу мройнай Еўропы.

Чорны птах

Чорны птах нада мною кружляе.
Чорны птах мае вочы дзяўбе.
За цябе ён, напэўна, карае
І заб'е ён мяне за цябе.

Па-над лесам плыву, па-над дахам.
П'ю вятры і снягі, і дажджы.
Я і сам стаў даўно чорным птахам,
Што стаміўся на свеце больш жыць.

Я вітаю і ночы, і ранне
І не страшыць ні смерць, ні палон,
Бо ў тваё я не веру каханне
І яно — толькі прывід і сон.

Святарам я не веру, манахам
І сляզе, што сцякла са шчакі.
Мне па вечнасці плыць чорным птахам
Праз гады і пакутаў вякі.

Чорны птах няхай выклюе вочы
І да смерці няхай ён заб'е.
Я нікуды з дарогі не збочу,
Заплачу за пакуты твае.

Кут

У кут збягаюцца ўсе дарогі,
і ўсе шляхі зыходзяць з яго.
Ён — вязніца.
Ён — бязмежжа.
Ён — воля.
І — няволя.

Кут — пакаранне.
І дар Божы.
З яго пачынаю свае вандроўкі
і вяртаюся да яго —
з усіх сцяжынак і прастораў.

Тут, за партрэтамі родных і блізкіх,
жыве мая памяць.
І праз гады —
кут ніколі не старэе,
вяртаючы маладосць тым,
хто даўно пастарэў.

Зноў спяшаюся да цябе —
родны кут,
куточак,
куцця…

Балада пра сябра

Ён самым лепшым сябрам быў:
Усмешкі шчырыя дарыў,
З адной еў міскі, шклянкі — піў,
І разумеў — з паўслова.
Ды вось патрапіў я ў бяду,
І на растрэл мяне вядуць,
Яшчэ імгненне — я сыйду…
Да д'ябла, ці да Бога?

Бывай. Мой край! Мой родны дом!
Усё жыццё маё — на злом,
Наўкол — Гамора і Садом,
Паклёпы, гвалт і здзекі.
Хвіліны праміналюць, дні —
А ні сяброў, а ні радні…
Натоўп галёкае: «Распні!
Каб не ўваскрос павек ён…».

Дзе ж сябра мой? Мо толькі ён
Аплача мой гвалтоўны скон?..
Ягоны чую я праклён, —
З натоўпу злітым хорам.
«Распні!» — нясецца над зямлёй…
З усмешкай шчырай і святой
У скронь страляе сябра мой…
...Крывёй змывае сорам.

* * *

Апошнюю старонку кнігі
Пераглрнуў… А што далей:
Ці завірухі, ці адлігі,
Краса вясны ці ліставей?

А дні нясуць мяне, бы крыгі,
Саскочыць толькі не пасмей…
Не дачытаў яшчэ я кнігі —
Старонкі вырваны далей.

ЯШЧЭ МЫ ПАЖЫВЁМ

Васіль ДЭБІШ

Стрыбог*

Яго не стрымаць, не стрыножыць ніяк.
Па нівах, дарогах і пушчах
Імчыцца Стрыбог, наганяючы страх
На сонныя «мёртвыя душы».

Ён птушкаю вольнай па свеце ляціць.
Свавольны, магутны, вялікі.
У вокны і дзверы грукоча, звініць.
І чуюцца стогны і крыкі.

І змрочныя думкі я з сэрца ганю.
За вокнамі, там, нехта плача…
І дух ажывае. І подых агню
Я чую, паганскі, гарачы.

* *Стрыбог — бог ветру ў старажытных славян.*

Дажджбог*

З вясной ён прыйдзе зноў, я знаю,
На сенажаці, на палі —
Дажджбог, бог сонца, ураджаю,
Святы агонь каб запаліць.

Агонь далёкіх продкаў, веру,
Абудзіць стылую зямлю.
Народ расчыніць вокны, дзверы.
Дажджы гаючыя пальюць.

Ён панясе агонь над краем:
Над Белай Вежаю, над пушчай…
Хай ярка полымя палае
На небе і — у нашых душах.

* *Дажджбог — бог сонца ў старажытных славян.*

Пярун*

Грымі, Пярун, бесперастанку.
Не думай, грозны, пра супын.
Будзі народ, пакуль не стаў ён
Зусім бязмоўным і сляпым.

Не заціхай ні ўдзень, ні ўночы,
Паплечнікам мне будзь. Заўжды.
Няхай агнём палаюць вочы
Твае і помсты, і жуды.

Вярні ты памяць нам былую.
Узвіся, горды, над гурмой
І цемру рассячы начную
Крыжацкай вогненнай стралой.

* *Пярун — бог-грамавержац у старажытных славян.*

Зоны

Прысніцца мне: чырвоныя пагоны,
З вінтоўкаю на вышцы вартавы
І трупамі запоўненыя рвы,
І смерць — адно тут выйсце з гэтай зоны…

Навісла хмара чорная над краем.
На Беларусі зноў нялепшы час.
Зноў з мовы здзек. У зоны заганяюць
Рублёвыя, чарнобыльскія нас.

Мне слова «зона» слых балюча рэжа.
Хачу быць вольным я — абрыд палон.
Хачу свой край пабачыць незалежным:
Без халуёў, без дурняў і без зон.

Сувораў

Няхай крычаць, што ён герой — Сувораў!
А для мяне ён не герой. Хацеў
Край паланіць. Ён люты кат, каторы
Не шкадаваў ні матак, ні дзяцей.

Калоў штыкамі іх, цару ва ўгоду.
Знішчаў людзей, — які ж тады герой?!.
Найпершы вораг ён майго народа,
Таму і асабісты вораг мой.

Агінскага люблю і паважаю.
Суворава?.. Даруй мне, мой чытач,
Я не люблю. Хто ката выхваляе,
Той здраднік і імперскі паслугач.

Маналог Кастуся Каліноўскага

Радзіма ёсць, а разам і няма.
Шапчу я — «Беларусь!». А мне — «Расія».
Такая воля — горай як турма:
Чужая мова, песні тут чужыя.

Стаміўся ад дажджоў я і завей.
Шукаю свой народ, губляю веру.
Дзе ваяры за праўду?.. Вас заве
Кастусь... І край заве касіянераў.

Ды іх няма. Мо паўміралі ўсе?..
Хавацца па скляпеннях змрочным годзе!
Хай шыбеніца. Заклікаю: сей
Свабоды зерне, мілы мой народзе!..

Бывай, Марыся! Чую, што ідуць…
Бяздольнік-вецер застагнаў у полі.
А воля будзе! Кайданы спадуць.
Смерць не страшыць. Страшней за ўсё няволя.

Шлях

Памяці Анатоля Сыса

Мяняў імёны, ролі і жанчын
І ўсіх учынкамі здзіўляў сваімі.
Самотны. Хоць з сябрамі, — ды адзін.
І вершаў не пісаў, а жыў ён імі.

Ён піў віно. З крывёй. Зямных багоў
Ён скідваў, нібы смецце, з п'едэсталаў…
Над прорваю ляціць душа яго
У лесвічным пралёце за Купалам.

* * *

…Шчэ пажывём у скрадзенай Айчыне.
Аляксандр Яравы

Ніхто не верне радасць мне і свята.
Вясну чакаю, а цяпла няма.
Смуга. Кружляе варанне над хатай.
І поле, лес, дарога — ўсё ў дымах.

Калыша вецер дрэвы нудна, гучна.
А ты, а вы… Навошта?.. Пустата…
Наступіць ноч, спаўе і будзе мучыць:
Не так я жыў, не так жыву, не так…

Наш час не наступіў. Калі? Не знаю.
Ён хлусамі спалонены. Няма.
Так сталася. Над звар'яцелым краем —
Аблогай непраглядная зіма.

Здавалася б — вось сонца, гэтак блізка.
А снег па вокны… Спіць глыбокім сном
Мой родны край — крыжы і абеліскі…
Ды мы не зломлены, яшчэ мы пажывём.

Паэты Анатоль і Васіль ДЭБІШЫ нарадзіліся 22 ліпеня 1962 года ў вёсцы Шамятоўка Свіслачскага раёна Гродзенскай вобласці. Закончылі Мінскі інстытут культуры. Жывуць і працуюць у Брэсце.

Сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў і «Літаратурная Беларусь» віншуюць сваіх сяброў і аўтараў з 50-гадовымі юбілеямі і зычаць ім радасці ды свята — і на наступную палову веку!

ФЕЛЬЕТОН

НАЧАЛЬНІК ІДЭАЛОГІІ

Анатоль САНАЦЕНКА

«У нейкім царстве, у нейкім гасударстве жыў-быў цар…» — «Што вы загаворваецеся, цароў у нас ужо 100 гадоў як няма». — «Ну, добра, добра, не цар, а так, дыктатар сярэдняй рукі. Але — з царскімі замашкамі!» — «Вось гэта ўжо бліжэй. Дык што вы хацелі расказаць?..»

Дапусцім, звалі яго Аляксандрам Васільевічам. Дапусцім, быў ён у першым сваім жыцці вайскоўцам, палітруком. З усімі вынікаючымі… Ваяваў, напрыклад, з Амерыкай, даказваў савецкім салдатам шкоднасць гэтай краіны для сусветнага гістарычнага прагрэсу і г.д. і да т.п. Салдаты верылі — выбару ў іх не было.

Затым «махнатабровага» генсека знеслі на могілкі, імперыя развалілася, полк расфармавалі. А звычка вось, звычка гаварыць — засталася. Што рабіць? Што рабіць? У мясцовай адміністрацыі працаваць хочаце? Ну там арганізацыя ўсякіх-розных мерапрыемстваў, кантроль за дзейнасцю розных партый, грамадскіх аб'яднанняў, газет… Падыходзіць? Пытаеце! Вядома, падыходзіць. Праца ж знаёмая, з людзьмі.

І стаў Аляксандр Васільевіч працаваць, не пакладаючы, так бы мовіць, языка. Працаваў-працаваў, нават мазоль на сваёй працоўнай прыладзе нацёр, давялося паласкаць ёдзінолам.

Пасада яго яму падабалася: ён зверху — усе пад ім. Загадчык аддзела інфармацыі! Гэй, хто там, збоч!... Псік, увогуле.

Але час, як яму і ўласціва, ішоў далей, і патрабаваліся ўжо іншыя назвы, больш адпаведныя.

Аддзел пераназвалі ў ідэалагічны. І стаў Аляксандр Васільевіч ужо начальнікам ідэалогіі. І была дадзена яму ўлада над малымі гэтымі. Улада пасвіць народы жалезным ідэалагічным кіем.

І ўсё б, можа быць, нічога, але гісторыя гэта адбывалася ў краіне, якой у той час ужо правіў звар'яцелы кіраўнік, прыдбаўшы той хвор яшчэ да свайго прэзідэнцтва. Так бывае: група баяраў, жадаючы большага, правяла (падтрымліваючы скрозь) ужо тады не зусім здаровага чалавека да ўлады, намерваючыся кіраваць самой. Але кіраўнік раптам ачуўся, выйшаў са сваёй псіхапатыі і вырашыў, што калі народ за яго прагаласаваў, то не трэба яму ніякіх павадыроў-дарадцаў. Маўляў, самі з вусамі. І разагнаў усіх, дзякуючы каму ўзвысіўся. А некаторых, найболей свавольных, нават на той свет шукаць сваё шчасце адправіў.

Ну дык вось, прайшло з тых часоў 15 гадоў, і кіраўнік зусім з дуба скочыў: узвёў, напрыклад, свайго сабаку-лабрадора ў генерал-маёры, зрабіў сенатарам любімага скакуна (зрэшты, тут ён быў неарыгінальным), завёў па ўсёй краіне мноства сем'яў (мог, скажам, падысці да ўпадабанай яму жанчыны і сказаць: імем цьмутараканскай нашай дзяржавы аб'яўляю цябе сваёй жонкай), а каб народ раптам не заманулася абурацца, паравёў яго, народ гэта значыць, на кантрактную сістэму, ды яшчэ прымусіўшы ўсіх напісаць заявы «па ўласным» з адкрытай датай. А таксама ўвёў усюды, дзе ўводзілася, пасаду начальніка ідэалогіі. Для кантролю за розумамі. А галоўным начальнікам над гэтымі начальнікамі, такім чынам, у горадзе N. быў Аляксандр Васільевіч.

Жылося яму хлебна і соладка. Дзяржаўны чалавек! Кіраўнік «вертыкалі» ўлады! Службовец па адмысловых даручэннях з неабмежаванымі магчымасцямі! Людзі паслухмянымі статкамі заходзілі ў адведзенае ім ідэалагічнае стойла і нават не бляялі. А калі і падавалі голас, дык толькі дзеля таго, каб падзякаваць. Добры народ трапіўся. Рахманы.

Акрамя кантролю за настроямі думак, займаўся Аляксандр Васільевіч таксама арганізацыяй выбараў, якія ён асабіста даўно б адмяніў за непатрэбнасцю: бо і так жа зразумела, хто пераможа. Гэта былі не выбары, а казка! Кіраўнік аднойчы (забыўшыся прыняць своечасова транквілізатары) прызнаўся, што яму гэтулькі галасоў і не трэба. Навошта, маўляў, яму 99 адсоткаў, хопіць, скажам, і 91. А таму — выправіць вынік у бок памяншэння. А то вось перад суседзямі нават сорамна. Не павераць жа, што ўсе за яго. Словам, — забяспечце.

І Аляксандр Васільевіч забяспечваў. Рабіў усё, як той казаў, у лепшым выглядзе. Не прычапіцца. Малайчына!

І быў бы ён шчаслівы: пашана, павага, імянны гадзіннік ад кіраўніка, але завёўся ў іх горадзе адзін журналіст. Вось як жучок у куце заводзіцца. І точыць, і точыць. І точыць, і точыць. Няма рады! Хоць як добра ўсё склалася: у Аляксандра Васільевіча — пашана і павага, у мэра — бізнэс, у старшыні мясцовай «ахранкі» — рашэнне жыллёвага пытання ўсіх сваякоў, у начальніка паліцыі — свой наркатрафік…

А журналіст усё далдоніць: гэта — няправільна, тое — незаконна… Хіба не зразумела, што закон — гэта мы! Непісьменны які трапіўся журналіст. Цвердалобы. Не парадак, трэба прыняць меры.

І быў распрацаваны план па задушэнні газеты, якой кіраваў журналіст. Спачатку адсеклі ад яе ўсю рэкламу, потым забаранілі продаж у шапіках, правядзенне падпіскі… Словам, пазбавілі сродкаў да існавання. Акрамя гэтага, наклалі строгую забарону на паданне любой інфармацыі, каб газета апусцела ў вачах чытачоў. Далей — распаўсюдзілі ў горадзе меркаванне пра шкоднасць для дзяржавы гэтага выдання. Ну, і не прапускалі магчымасці, калі такая здарыцца, пакараць па лініі міністэрства прапаганды. Скажам, за якую-небудзь недакладнасць у публікацыях.

Цешылася душа Аляксандра Іванавіча: ідзе справа, ідзе!

Але прайшло паўгода, ужо, здавалася б, усё — пара газеце закрыцца. Але журналіст, шэльма, здолеў неяк выкруціцца. І зноў — тое не так, гэта не гэтак…

Так, мяккія сягоння часы, ліберальныя. Гадоў нашцаць назад не цырымоніліся б. Прыехалі б уначы: хто тут вораг народа? І ў кутузку, на дзесяць гадоў без права перапіскі. А то лепш — да сценкі. Каб ведалі. А то — свабода слова, правы чалавека, дэмакратыя! Распусцілі народ. Зусім распусцілі.

Зверху на Аляксандра Васільевіча душаць: прыкладзіце высілкі, колькі ўжо можна… Ён — пнецца, дзьмецца і — чорт пабяры — нічога не выходзіць!

Добра, мы пойдзем іншым шляхам. Дамовіўся з начальнікам калоніі — той выпусціў на пару гадзінак траіх сваіх падапечных, тых, што на добрым рахунку. Сустрэлі яны адвячоркам у пад'ездзе надакучлівага праўдаруба — а ў таго, аказваецца, чорны пояс па каратэ, — у юнацтве пасціўся, шмат гадоў прайшло, але цягліцы вось памятаюць, памятаюць… Памятаюць, я сказаў!

Словам, замест калоніі адправіліся добрыя дзеці ў лякарню. І галоўнае, вось як крыўдна атрымалася, нічога журналісту не прад'явіш: дзейнічалі ж нелегальна, хоць і з санкцыі.

Што ж рабіць?

Падсылалі чалавека з хабарам — той быў спушчаны з прыступак; накіроўвалі адмыслова падрыхтаваную супрацоўніцу — журналіст не павёўся…

Начальства гневаецца, але настойвае: брутальнымі метадамі нельга, у нас перыяд лібералізацыі, трэба добра выглядаць у вачах суседзяў, таму — усё павінна быць ціха, неўзаметку…

Лёгка сказаць. Самі б паспрабавалі…

Так у пакутлівай, няроўнай барацьбе прайшло яшчэ паўгода.

І вось у адну страшную-прыстрашную ноч прысніўся Аляксандру Васільевічу страшны-прыстрашны сон: быццам ідзе ён па горадзе, і кожны стрэчны мінак жудасна, без слоў, узіраецца ў яго твар ды моўчкі, з размаху, б'е яго па гэтым самым твары.

Прысніцца ж такое, сапраўды. Ну, нічога, нічога, у наступны раз нам пакажуць іншы сон.

Але сны паўтараліся з кепскай перыядычнасцю кожную ноч. Прачынаўся Аляксандр Васільевіч зусім пабіты, абмацваў ля люстэрка свой твар: ці цэлыя косці? Баліць, не баліць?

Нарэшце, захварэў. Тэрмінова да хірурга! «Гэта вам, наймілы, да стаматолага трэба», — ласкава казаў беласнежны хірург, асабіста да гэтага з Аляксандрам Васільевічам не знаёмы.

Хворы зуб быў выдраны, а журналіст застаўся. І ўсё гэтак жа па начах адбывалася бяскарнае збіванне Аляксандра Васільевіча на ціхіх вуліцах горада.

Ён страціў апетыт, потым — цікавасць да жыцця…

Далей — больш. Стаў патрабаваць ад паліцыі зафіксаваць «цялесныя пашкоджанні», прикрасціся ў яго сон і затрымаць мінакоў. Затым, пераапрануўшыся армейскім афіцэрам, выйшаў на вялікую дарогу — рэгуляваць дарожны рух. Пры ставаў да пешаходаў і кіроўцаў, патрабаваў ад іх ведаў асноў дзяржаўнай ідэалогіі.

Спачатку яго паказалі лекарам, затым звезлі ў псіханеўралагічнае аддзяленне…

У лякарні Аляксандр Васільевіч карыстаецца ўсеагульнай павагай. Калі ён — сваёй бравай, ваеннай хадой — выкрочвае па чыста вымытым бальнічным калідоры, пацыенты ківаюць у яго бок і нязлосна, з прычыны хваробы, грымасніча ючы, кажуць адзін аднаму: «Начальнік ідэалогіі!» — і весела смяюцца.

Ад стваральнікаў. Пры напісанні гэтага фельетона не пацярпеў ніводны ідэолаг ці дыктатар. Усе супадзенні — выпадковыя. Усе магчымыя здагадкі — на сумленні чытача.

АПОВЕД

ЗАГАДАЙ САБЕ — НЕ ЗДАВАЦЦА

Валер САНЬКО

Ігара Бадановіча ўсё палохала ў кабінеце з завешанымі марляю плакатамі і табліцамі, нават адным завешаным партрэтам. Халодная разгубленасць перапаўняе хлопца.

— Паўтарыце яшчэ раз. Не зразумеў. — Сяргей Каралёў перастаў гартаць блакнот, застыў. — Кажы смела, не бойся. Такую даль ехаў, выказвайся.

— Не ведаю, што рабіць... Думкі розныя... Мае даследаванні нікому не патрэбныя... Я таксама. — Ігару Бадановічу няёмка. — Два гады галавою ў металёвую сценку. Дзеля чаго ўсё?..

Гаспадар кабінета выбухнуў:

— Размазня самазабойная! Нічога не зрабіў, а ўжо хочаш усіх апляваць. Не тупы, а згаджаешся быць тупым.

Пярун грыміць, бліскочуць маланкі.

— Ты з Мінска пёрся ў Маскву, лавіў мяне...

— Чакаў.

— ...каб сказаць, што жыць няварта?

— Так не казаў.

— Хлопча, я цябе бачу першы раз. Такіх слухаю дзясяткамі, сотнямі. Мне ўсё падалося? — Сяргей Каралёў узіраецца ў Бадановіча. Выходзіць з-за стала, садзіцца побач...

...Паўгадзіны назад Ігар Бадановіч стаяў у невыразнай прахадной навукова-даследчага інстытута. На просьбы прапусціць да Сяргея Паўлавіча Сяргеева чуў «Няма тут такіх. Едзь дадому». Некалькі разоў адзін за адным тры чалавекі праглядвалі пашпарт мінчука, парталі дысертацыю, рэцэнзіі на яе...

Ігар мусіў прызнацца: прыехаў сюды не сам па сабе, а па накіраванні настаўніцы Нэлы Леанідаўны Груздзеўскай. Выдатная геаграфіца і педагог, сапраўдны чалавек з вялікай літары, напісала яму адрас і тэлефон Сяргея Паўлавіча Сяргеева.

«Не пляці нам, хлопча, пра вучылку, ты ўсё пераблытаў», —уз'еліся на Бадановіча ахоўнікі, сталі гразіць міліцыяй. Вывучалі каліграфічнае пісьмо настаўніцы, учытваліся ў клеткаваную старонку з адрасам і тэлефонам, сталі званіць.

Праз хвілін колькі па Ігара Адамавіча прыйшоў круглатвары мужчына ў невыразным шэрым гарнітуры. Азірнуў спісаную выразным жаночым почыркам старонку сшытка, тлумачэнняў ахоўнікаў не слухаў, паперы наведніка не паглядзеў, павёў да суседняга будынка па доўгіх заблытаных калідорах.

Прысадзісты таўсматы чалавек у кабінеце з завешанымі шторамі сценамі адразу папярэдзіў прыезджага: гаварыць коратка, асноўнае, у яго напруга з часам, прыняў вас з павагі да вашай настаўніцы.

— У чатырнаццаць гадоў ты паступіў ва ўніверсітэт, у дваццаць два закончыў аспірантуру. Напісаў дысертацыю аспірантам. У Маскве такіх мала. — Адарваў погляд ад дакументаў. — Гавары, не перапыняйся, паўтараю, бракуе часу. Разумееш, мы тэхнары. У сельскай гаспадарцы петрым па прадуктовых паліцах у крамах. Відаць, мы не зможам памагчы табе.

— Нэлі Леанідаўне я так і казаў, вы не глебазнаўцы, нават не аграрнікі... Яна ўпэўненая ў вас. Едзь і едзь. Мама тое ж: едзь, сынок, Божы чалавек калі не паможа, то хоць выслухае, адно гэта ўзніме. Я й прыехаў, — паніклы адчай голасу расце.

— Груздзеўская вам сваячка?

— Не. Жыла ў нас на кватэры, як выкладала ў школе. Сяброўка мамы. Дабрачачка, не можа крыўду цярпець. Нэла Леанідаўна ўзгадала вас. — Сузіраюцца. — Нават адну выдумаль сказала. («Ну-ну, перакажы. Прашу».) Быццам у вашай машыне ёсць тэлефон. З яе вы можаце перамаўляцца. На хаду. Вышэй і дабрэй ад вас у яе нікога ў свеце.

— Ад вас, ад вас... — бурчыць гаспадар кабінета, перабірае тэлефонныя даведнікі. — За вас трэба, за вас. Або — чым вы.

Каралёў успамінаецца візіт Груздзеўскай у Маскву тры месяцы таму, у жніўні. Даўным даўно сарамязніца, танцорка і спявачка, студэнтка Маскоўскага ўніверсітэта Нэлька Груздзеўская з сяброўкамі некалькі разоў была на танцах у вышэйшым тэхнічным вучылішчы імя Баўмана, пару разоў Сяргейка Каралёў праводзіў яе да інтэрната. Цалаваліся...

Дзесяцігоддзі пралацелі, ні слыху ні дыху пра далёкае юнацтва. А яно позным жніўнем унеслася, узнавіла радасць юнацкай бурапеннасці. Прыяцелька даўнішняя здымкі прывезла — і забурвелася ў душы Сяргейкі Каралёва, доўгацярплюца і гарэтніка. Большасць аднакурснікаў перамалолі жыццёвыя жорны, удары вайны. Каралёў выпрасіў у Груздзеўскай здымкі тагачасся, уласныя знішчылі берыеўскія слугі...

Бяссрэбнікам акадэмік Каралёў, двойчы Герой сацыялістычнай працы, стаў даўно. Праца самаахвярніка паглынала цалкам, выкавала жалезны характар і стальныя нервы, не давала магчымасці попусту слюнявіцца ў выдабрачніцтвах, асабліва перад незнаёмымі. З прыезджым наіўняком выпаў не той каленкор.

Бадановіч спрабуе павядаць пра беларускую прафесійную закасцянеласць. Аўтарэферат дысертацыі быў. Другі год не ставяць на абарону. Перасталі друкаваць, бо ён, дурань, пісьмова і часцей вусна крытыкаваў сельскагаспадарчыя парадкі на Беларусі. Водгук на дысертацыю не заверысь, проста не шлёпнуць пячатку на водгук — у беларусаў звычнасць. Без рэцэнзіі навуковы артыкул у навуковых рэдакцыях нават чытаць не хочуць.

— І ў Маскве не рай. Але ў гэтым можа хто вам і паможа...

Рыўком адчыняюцца вялікія бясшумныя дзверы, чувась жаночае «нельга, прашу вас, нельга».

— Мяне бяруць на працу, — ад уваходу вымычвае уварвалы.

— Каб сказаць мне гэта — нагрубіяніць сакратарцы. Што мне, міліцыянера на вас ставіць...

— Вырваўся. Сказаць галоўнае. Я не прахадны, усе цвердзяць, непрахадны ў Маскве. Зэк. Вам могуць быць непрыемнасці. Мне трэба вам сказаць. Зэк я, зэк.

— Праца трэба?

— Пазарэз. Нідзе не бяруць. А ў вас ...

— ...завод сур'ёзны. — Секундная замінка Каралёва. — Возьмуць вас. Я напісаў рэзалюцыю. Таму бяруць.

— Я зэк, разумейце, зэк. — Твар расплываецца ў сутарзе ці ад болю плачу.

— Вы не проста згаджайцеся працаваць, выбірайце працу. Скажаце ў кадрах, толькі што размаўлялі са мною. — Сяргей Каралёў успыхвае. — Ніякіх паклонаў, слёзаў. Трываў там, вытрываеш у нас. — Рэзкі пераход. — Дзе сядзеў?

— Вы не ведаеце, не чулі нават, пад Магаданам. У Сусумане.

— Па суседству з Сонечным, пасёлкам і лагерам. — Вочы на вочы, боль на боль. — Ідзіце. І не раскісаць. Працуйце... — І Бадановічу, рэзка: — Што ў вас? Канкрэтна. Хутка.

— Загадчыку аддзела ў Інстытут глебазнаўства каб хто пазваніў... Іван Дарафеевіч харошы чалавек, казаў мне: «Прывозь дысертацыю і водзывы». Нашыя не адпускаюць.

— Што значыць не адпускаюць?

— Ніякай паперы не даюць...

— Трасуцца за сядла, — дакладніць Каралёў. Просіць наведніка не паўтарацца. Чым болей уведваецца правадзейны член акадэміі навук Савецкага Саюза Сяргей Паўлавіч Каралёў пра твораныя няпраўды з маладым здатнікам, пазіраў на збялела-спалоханы твар сялянскага наіўняка, тым лепей бачыў сябе. Забаранялі армейскія начальнікі, а яны, маладыя дурні і энтузіясты, зрабілі ракетную ўстаноўку, пасля і самалёт. У чарцяжах. Іх справядлівая савецкая ўлада высока аддзячыла — усіх адправіла ў турмы. У лагеры.

Закіпела душа Каралёва, у вар гневу апускаецца сэрца.

— Загадчыку аддзела сельгасакадэміі мне званіць не выпадае, — пагуджвае. — Трошкі вышэйшага каго патурбуем.

Пасля двух няўдалых спробаў дазваніцца просіць нябачнага Віктара Пятровіча звязаць яго з Лабанавым. Пытае ў наведніка, ці ведае Лабанава.

— Не. — Сузіраюцца. Каралёву прыемна няведанне Бадановіча.

Званок. Размова кароткая.

— Павел Паўлавіч, Каралёў турбуе. Вашых мы тройчы выручалі. Ну не пераболышвайце, нашыя да вас звоняць часцей. Цяпер я вас прашу... Сядзіць перада мною беларускі праўдалюб. У дзевятнаццаць гадоў закончыў універсітэт, біялагічны факультэт. На выдатна. Два гады падае на абарону гатовую дысертацыю. Водгукі — пяцьдзясят на пяцьдзясят. Пакрытыкаваў пару разоў мясцовых меліяратараў. Труцяць беларускія ідэолагі хлопца. Неабходна дапамога. Не яму, справядлівасці...

— Ведаеце, з кім я гаварыў?

— З нейкім начальнікам, вялікім...

— З прэзідэнтам. — Каралёў бачыў аслупяненне блакітненькіх хлапечых вочкаў, дабіваў. — Акадэміі сельскагаспадарчых навук. Усесаюзнай. Старшынём ВАКа аграрнікаў.

— Ён для нашых інстытуцкіх высознае воблака...

— Ісці, дык ісці! Зараз ты будзеш чуць абодва галасы. — Націскае тумблеры на прадаўгаватай дошцы. — Павел Паўлавіч, зноў Каралёў. Мне во што думнулася. Мінскае самаедства надоўга зацягнецца. Вы можаце хутка арганізаваць прагляд дысертацыі Ігара Бадановіча ў сябе, ці ў акадэміі, Ціміразеўскай?

— Запраста. Для гэтага створаныя, — чуецца і Бадановічу...

Каралёў спрабуе зачытваць вытрымкі з заключэнняў на дысертацыю. У дзверы каторы раз заглядвае мужчына, потым жанчына, жэстам Каралёў запыняе іх. Тэлефонныя размоўнікі дамаўляюцца: прыезджы зараз падскочыць ва Усесаюзную сельскагаспадарчую навуковую акадэмію. Машынаю Каралёва.

Ігар Бадановіч гаварыць няздатны, вышэптвае падзяку. Ён не ведае час новай абароны дысертацыі, дзе яна будзе, у Мінску ці Горках на Магілёўшчыне, адна мажлівасць абараняцца ў Маскве падзейнічае на беларускіх зашоранцаў і замоўчванцаў.

Каралёў раіць Бадановічу меней дзячыць. Законы краіны Саветаў часта парушаюцца, аднак яны справядлівыя. Калі ў праведных руках.

— Кажаш, у вас шасцёра ў сям'і, ты старэйшы, мама настаўніца біялогіі, бацька малодшы аграном... — Сяргей Каралёў перапытвае, якая зарплата ў малодшага навуковага супрацоўніка правінцыйнага навукова-даследчага інстытута другой катэгорыі. — Восемдзесят сем рублёў, не густа, восемдзесят сем рублёў.

Рыўком паднімаецца, дрыгатлівым голасам просіць Ігара Адамавіча Бадановіча аказаць яму ласку.

— Любую вашую просьбу выканаю, калі здолею («Можаш, можаш».), давайце любую просьбу, магу затрымацца ў Маскве.

Каралёў ідзе да сейфа, бярэ патрэбныя паперы, падыходзіць да Бадановіча, укладвае ў кішэню пінжака.

— Як выйдзеце з нашага інстытута, пачытаеце іх. — Загадна: — Чуеце, што сказаў.

Пры развітанні, ужо парукаліся, Бадановіч механічна палез па насоўку ў кішэню. Дастае не — і грошы. Твар мэнээса ўздрыгвае. Так, ён бедны, а грошаў не трэба.

Ролі перамяніліся. Цяпер яго просіць Сяргей Паўлавіч, прымусова засоўвае паперкі ў тую ж кішэню. Загадвае не вымаць. Бо не дасць машыны даехаць да акадэміі. Грошаў на таксі ў Бадановіча няма, ужо абед, пакуль распытаецца, даедзе, пройдзе прахадныя, звечарэе, Лабанава не застане.

— Вы такі, самі не ведаеце які, — трэ кулаком шчокі і вочы Бадановіч. Прыціскае рукі да грудзей. У парыве задушэўнасці і найадкрытасці выдыхае: — А я ўжо хацеў... Ведаю: нельга, грэх волю Бога парушыць, а само думалася... Не раз. Загналі як ваўка. Запланавалі скарацідь з глебазнаўчага інстытута...

— А ты?

— Не магу без сваіх дзялянкаў, глебазнаўства ў сэрцы. Мама плакаць мучыць. Само думалася...

Здарылася непрадбачанае. Грозны ўладнік у кабінеце, які ездзіць у чорнай «Волзе» з няпростай рацыяй, каторы сёння быў строгім і мяккім, шчодрым і слёзным, вялікі начальнік прыхапіў Бадановіча ад дзвераў, таўхнуў да стала з крэсламі, поруч застыў сам.

— Паўтарыце яшчэ раз. Не зразумеў. — У вачах Сяргея Каралёва цемрадзь. — Паўтарай смела, не бойся.

— Не ведаю, што рабіць... Думкі розныя... Мае даследаванні нікому не патрэбныя... Я таксама. — Ігару Бадановічу мулка ад узбліскаў воч субяседніка. — Для чаго ўсё?.. Два гады галавою ў металёвую сетку. Для чаго ўсё?

— Няхай прападуць мае доследы... — На чарговае сузгоднае пакіўванне маладога твару рык грубага голасу. — Пень! Хочаш усіх апляваць. Родных — так і быць, уласную кроў гнюсіш — так і быць. А навуку за што? Ты прыйшоў, запішчаў — і ўсе павінны расступацца?..

Гром, вецер, маланкі, вятрышча ў прасторным кабінеце. Пайшоў дождж, лопае па шыбах, укрáпвае падлогу, канапу. Мочыць вопратку абодвух мужчын, мые твары.

— Ты з Мінска сунуўся ў Маскву, шукаў мяне...

— Доўга.

— ...каб сказаць, што мерышся лезці ў цемру? Двойчы пляцеш пра самагубства.

— Так не казаў.

— Хлопча, паўтараю, падобных я слухаю і бачу дзясяткамі. Не салі мазгі сабе і мне. Цяпер адно жыць, не раскісаць з-за паскудніка, дробязя ўдачы/няўдачы. Чарговай. — Каралёў рашучыць за стол. — Не ведаю, чаму размякнуў сёння. Нікому не казаў. У кожным баюся ўбачыць двурушніка, даносчыка, не жадаю перажыць зведанае.

Азірае застылага бліз стала мінчука.

— Курыш?

— І піва не бяру.

— Таму й мазгаўня варыць. Малайчына. — Узіраюцца адзін у аднаго.

— Вас я баюся.

— Правільна робіш. Сябе таксама часам баюся. Слухай. Навекі выб'ю заранняе подум'е пра той свет.

Сяргей Каралёў ужо быў Там. Адзінкі ведаюць пра гэта...

Усё парушыў ранішні суботні строй. Па выкліку не з'явіўся нязграбны працавіты клапатун. Мардвіна Мокшу, у цывільным жыцці брыгадзіра і стаханаўца, трэцюю ноч днявальныя, іншыя выслужбоўцы аховы будзілі праз кожную гадзіну. Калі абяссілены пярэчыў, атрымліваў удары. Якраз тым ранкам Сяргей

Каралёў натрапіўся на збіванне безадмоўнага мужчынкі. Заступіўся. Навошта здзекавацца з хворага?..

Палёты абедзвюх палак над сабою Каралёў супыніў, ні аднаго з двух вертухаяў не ўдарыў, не абразіў словам.

— Будзеш здыхаць, як гэта мардзвінская шкілеціна, і ніхто не заступіцца, — здзекліва паабяцаў дзясятнік Хведар заступнічку за слабага.

Ці мала чым можа гразіць бяздарнік, пустое. Усчалася б звада, мацак Каралёў раскідаў бы не гэтых двух, а чатырох. Так думаў ён, іначай думалі канвойныя і ахоўныя. На дзялянках Каралёву сталі трапляць тоўстыя сукаваціны-дрэвы, у непрыдатных мясцінах, пілкі-аднаручкі ламаліся, з дзялкі пайсці раней вызначанага не мог, да цяпельца працягнуць рукі нізашта.

Лёгкая дасюль норма зацяжэла, перастала выконвацца, адпаведна змяншалася пайка. Двойчы ў пахлёбцы траплялі цвікі. Месяц Каралёва кухталялі знеўпрыкметна, выпадкова, потым тычкалі ў адкрытую.

Прайшоў квартал. Матэматык і лётчык Каралёў у куце для анучаў і мётлаў лічыць не прылётных птахаў — крокі ахоўных, галасы атраднікаў. Крычаць, настойваць, трапіць да начальніка не мог, не дазволілі б. Ляжаў сярод трох дахадзягаў, такіх неаднойчы паміноўваў з маркотаю: не жыльцы, тыдзень недаядання і холаду не вытрымае самы дужы.

…Каралёў маліўся ўсё жыццё. На двухтыднёвых штонночных допытах у следчых, на збіваннях маліўся ў адкрытую. З яго смяяліся — і не прыбілі, не асудзілі да расстрэлу. У адным з сотні магаданскіх лагераў («Сонечны» — такая прыгожая назва найздзекнай катоўні) Каралёў кожную вольную хвіліну прасіў у Неба і Усюдыіснага не працягу жыцця, хлеба і да хлеба — мажлівасці выканаць задуманае. Пабудаваная ў чарцяжах ракета, першая ў Савецкім Саюзе, павінна ўплоцевіцца ў метал, узляцець…

З трох, двух, пяці, аднаго сулежнікаў за нейкі паўмесяц застаўся Каралёў адзін. Ніхто не адказваў на выгалас абяссіленца з-пад каптаноў і анучаў. Не ўзнімалася рука зэка, няўзнак адпіхвалася міска з поліўкаю — і праз дзень—два саламяны матрац пуставаў бы. Позна ўвечары мерцвякоў выцягвалі ў агульную траншэю; увесну, восенню і зімою траншэі не былі патрэбныя, мерцвякоў валаклі за агароджу, за ноч след іх прастываў — сабалі, лісіцы і ваўкі радаваліся нетурботнай кармёжцы.

Холад ацінаў Каралёва, накінутыя поверх лахманы не ўтрымлівалі дух. Злічаныя былі яго не дні — гадзіны.

Не здаваўся, не мог. У неба выляталі не шэпты і думкі — сэрца. Бо-жух-на, не пратэстую супраць Твайго рашэння, Ты Усямоцны, чуеш, я Табе паслужу як ніхто. Выратуй ад гіблых сноў і думкаў, няхай збудзецца воля Твая ў дачыненні мяне, грэшнага.

На адчайна-высокай малітве Каралёва да Бога па бараку ўранку прыспешваў маёр Гаркавы, за ім світа мясцовых НКУСаўцаў. Маёр не даваяў лагерным рапартам, лічылкам, па спісе звяраў «Сонечнеўскіх» арыштантаў.

Краіне тэрмінова патрэбна стварыць новыя самалёты, мацаваць савецкія паветраныя сілы.

У 1930 і 1931 гадах ва ўсіх лагерах і турмах расшуквалі ўцалелых вучоных, збройнікаў, канструктараў. У «Сонечны» паспешны маёр прыехаў дарэмна. Не было ні аднаго чалавека з спіску. У апошні барак ісці суправаджэнцы адмаўляліся, правяральніку самому не хацелася, дарэмная важданіна.

Пунктуаліст маёр Гаркавы пайшоў. Ужо на выхадзе з барака з тхлой кучы лахманоў высунулася рука. Токам працяла маёра. Адкінуў нагою рызманы. Лабасты шкілет заміргаў. Хутчэй для адчэпу спытаў прозвішча.

— Каралёў, — выдыхнуў мясцовы старлей…

— Сяргей Каралёў, — прашыпеў маскоўскі ў цывільным.

У лагернай бальнічцы маскоўскі высокі госць доктару і начальніку лагера спярша грозіў: не вылечыце лётчыка і вучонага, будзеце самі ў лагеры. Потым

Чакаюць людзі ад'езду па тыдню, месяцу, а ён яшчэ не заявіўся, ужо рвецца ў Еўропу. Яму холадна, баліць. Пакажы ў Магадане хоць аднаго, каму не холадна і не галодна

прасіў, настойваў: якхочна карміце і лячыце, падніміце на ногі Каралёва; ён стане гонарам лётнай акадэміі.

Восень у Сібіры хуткая, кароткая. Зэк Каралёў просіць у лагернага начальства дазволу на выезд з лагера. За зіму ён у «Сонечным» нічога не зробіць, можа памерці; Каралёў удзячны за аздараўленне; просіць дазволу адправіць пісьмы родным і ў канструктарскае бюро.

— Што з цябе будзе, не ведаем, але ты ўжо нам агорчыў, — выклікалі ў сераду ахоўнікі Каралёва.

Ніхто не слухаў пра важнасць навуковых задумаў зэка. Зоне было б лацвей, каб Сяргей Каралёў наогул не ўзнікаўся. З-за аднаго так званага канструктара шуму болей, чым за дзясятак палітычных.

— Выйсце адно. Заўтра паедзеш у Магадан. Не — зазімуеш з намі.

На старой палутарцы трое мужчын ураніцы кранулі па добра вядомай мала замеценай дарозе. Шафёр і канвойнік у кабіне газончыка, Сяргей Каралёў у кузаве.

Шаснаццаціградусны мароз і хуткая добрая дарога сагравалі зэка Каралёва. Укрываўся лахманамі паддзёвак і кажухом, ногі ў валёнках дубелі, дыханне ад павышанага марозу ледзяніла вусны, а сам радаваўся. Яны паспеюць у Магадан на карабель. Праз тыдзень ён будзе ў Маскве.

Два супынкі дабітага грузавічка трывожылі нямоцна.

Хто не дагледзеў і што не дагледзеў, шафёр не ведаў. Бензін у баку яшчэ быў, а матор заглух па-сапраўднаму. Тры лагернікі «Сонечнага» праехалі дзевяноста шэсць кіламетраў, амаль усю дарогу, засталося сем. Кінуць машыну — расстрэл, ісці пехатою — замерзнуць, гойсае жывая смерць, ваўкі, заставацца ў грузавічку, чакаць заўтрашняй сустрэчнай — наўрад ці выцерпяць ноч, замерзнуць.

Каралёў доўга прасіўся, запэўніваў, паказваў выклік у Маскву за подпісам намесніка наркама, гразіўся, абяцаўся. Нарэшце даў распіску: прыйдзе — адразу з'явіцца да каменданта, любога магаданскага міліцыянера, стане на ўлік.

— Куды ўцячэш ад бяскрайнасці і марозу. Каб хацеў, нікуды з таптанкі не збочыш, — у каторы раз запэўніваў удзячны зэк Каралёў канвойнага сяржанта.

Тут, у бязмежжы холаду і даляў, аднастайнасці ватнага неба спадзявацца хоць на што не было як. Мароз, сівое невыразнае поле, лес, узветрыкі. Губы не шавеляцца, вочы не хочуць і не могуць глядзець. Халадэча расце.

Бог і мама на вуснах і ў мазгах зэка Каралёва, Бог і мама.

Пачаў паўзці. Каціўся.

Нечаканае цяпло ў згаладнелы страўнік, нутро, ва ўсё цела не абрадавала. Прыйшла смерць, саграває. Цяпершчына нікога не адпраўляе Туды без надзеі цяпла.

Спужаўся. Здасіся цяплу і радасці нешавялення — здохнеш. Сібірская глухая снежная ноч знішчыць цела.

…Ужо не поўз, апіраўся на ламезіну, ішоў… Шыбаў не чалавек, кульгачыла напаўзвар'яцелае страшыдла.

Божухна, невымерная Твая шчодрасць. Заблізілася кантрольная будка для ахоўнікаў і стражнікаў, услончык унутры, акраец хлеба на ўслоне.

Хто памятаў і апошнюю нарыхтобу выклаў з-за пазухі на ўслон, Сяргей Каралёў ніколі не ўведае…

Зноў клыпаў на нервах і хлебе. Раз грызяне, пяць разоў ступіць, аддыхаецца, грызяне, ступіць…

Чым больш чалавек уведвае, тым большыя ў яго межы дабра, граху, няведання; чым упарцей клыбаў зэк Каралёў, тым бліжэлі гукі.

Міраж. Быў ужо адзін. Чаму заяўляліся міражы…

Тое быў не міраж. Прыземлены далёкі Магадан заўзблісквáў вогнікамі, далёкія павабна смяяліся, кпілі, звалі.

Не ўцяклі.

У крайніх хатах Магадана ўпрыцемку ўбачылі страхапудзіну, уцякач кульгачыў на двух палках. Не распытвалі, прытулку не далі. Адразу ўподручкі і да міліцыянера.

— Гарыць? Чаго было перціся такую даль, — канвойны ў кажушку разглядвае паведамленне-выклік зэка Каралёва. Не верыць роспісу самога намесніка наркама. — За падробку такога подпісу расстрэл на месцы.

— Старшына, расстраляць паспееце. Вядзіце да афіцэраў, — падганяе зэк.

— З кім яшчэ хочаш ведацца? — лагодніць той.

— З зоркамі.

— Каралёў, не загінай. Вар'ят ці што.

Даказваўся Каралёў многім, паказваў выклік з высокім подпісам, гразіўся, прасіўся, плакаў… і павялі знясіленца ўранку да самой прыстані.

Таўкатнеча, бойкі, даўкі. І вось з'явілася яшчэ адна пясчынка, каторая будзе выць, прасіцца: вазьміце на карабель. Ды хто кропля такая ў гэтым моры. Чакаюць людзі ад'езду па тыдню, месяцу, а ён яшчэ не заявіўся, ужо рвецца ў Еўропу. Яму холадна, баліць. Пакажы ў Магадане хоць аднаго, каму не холадна і не галодна.

Абодвух міліцыянераў з худзенем-зэкам абмацюкалі і прапусцілі. Каб Каралёў пачуў: праз гадзіну адыходзіць апошні параход на мацярык. Ні аднаго вольнага месца на перапоўненым «Ярмаку» няма, на адно просяцца чатыры выязныя, не везці ж народ на палубе.

— Мяне чакаюць ракеты і зоркі, — спрабуе доказніць ачунялы накормлены зэк.

— Таму і не магу цябе ўзяць, — не ставала камандзіру яшчэ вар'ятаў.

Зіму ў Магадане ён не перажыве, яго не дачакаецца Масква, стагнаў Сяргей Каралёў у шпітальнай цеснаце. Двойчы выратавала яго нябесная сіла, болей не сіліць. Значыць, яго такая доля. Не стану, Божухна, назаляцца Табе просьбамі. Ад наканавання не схаваешся.

Праз дзесяць дзён у Магадан прыйшла навіна: перапоўнены «Ярмак» замёрз. Не выратаваўся ад марозу ніводзін чалавек…

…Новыя адчуванні запаўняюць мэнээса Ігара Бадановіча.

— Я дудка, свісток, арган. Баюся шмат выказваць, каб не прынесці вам зашкоды.

— Усім не кажы, толькі здатнаму прыняць, адпаведна праўвасобіцца. Прытчы і сітуацыі падказваюць, не навязваюць. Сам ідзі, уразумвай. Прытча кожнаму пад яго розум. — Сяргей Каралёў пазіраў на беларуса, злаваў і прыемніўся. Сяргею Каралёву горка.

Людзі не ўсведамляюць, што жывуць у святле думак, спадзяванняў і рашэнняў, потым толькі дзеянняў. Вельмі многія ўключаюць глузды пасля справы.

— Урэж навекі, будзеш побліз труны — і не карыся смерці. Не здавайся.

Агаломшаны пачутым Бадановіч не мае сілы казаць хоць што. Пазірае на ўпацелы твар субяседніка, не можа суняць дрыжыкі. На грудзях мурашкі.

— Не ведаю, Сяргей Паўлавіч, за што мацней вам сардэчніць — дапамогу, грошы, за апоед аб перажытым… — Задумваецца. — Таму ваша машына супыняецца поруч храмаў на дарозе, шапку знімаеце.

Каралёву прыемна, настаўніца Груздзеўская прыезд выдатна запамятала, нават прыпынкі ўзбліз сабора.

— Ты некалькі разоў узгадваеш Бога, правільна робіш. Трэба рабіць па-Божаму… Пра сустрэчу і пачутае — нікому ні слова. Нэлі Леанідаўне і маме паклоны.

У прыёмнай Каралёва сабралася народу. Быў ваенны з тоўстымі зоркамі на пагонах. Пры з'ўленні Каралёва ўсе ўсталі. Нечакана для ўсіх Сяргей Каралёў уголас напаміне маладому далёкаму госцю, каб заўтра пазваніў. Мажліва зноў давядзецца сустрэцца.

Ігар Бадановіч не выходзіў з канструктарскага бюро аўтамабіляў — ляцеў. Вытрапечвалася душа. Цяпер, верыў, пойдзе ўсё на лад. Не ад вераемнай дапамогі, ад уведанага з Патаемня.

АПОВЕД

ДЗЕ ХОБІ, ТАМ І БІЗНЕС

Стас ІЛЫН

Кішыць рыбай уладны Атлантычны акіян, гэтак жа, як амерыканскае жыццё кішыць рознымі дзівацтвамі. Адно дзівацтва такое, што ўсе забавы ў Амерыцы проста ці ўскосна, але звязаныя з паяданнем ежы. У такіх умовах арганізаваны паляўнічы і рыбалоўны турызм. Ён раскручваецца па тых жа законах маркетынгу і рынкавых адносін, як кожны іншы бізнес у капкраіне.

Адпаведна, жаданне кліента — закон, і любую нашу прыхамаць або забытую дзіцячую мару спрытныя бізнесмены гатовыя без пярэчання ўвасабляць у жыццё хоць кожны дзень, абы слухаць шэлест купюр, што вандруюць з вашай кішэні ў іх пухлы капшук. Ну, а калі шалясцець вам няма чым, дык мары вашы нікому, акрамя вас, і не цікавыя.

Ад нашага малога астраўка толькі адхлынуў дзіцячы турыстычны сезон, а кішэні ўсіх мясцовых рабацяг запоўніліся за гэтыя тры месяцы прыемным папяровым шэлестам. Дык кожны і пачаў сублімаваць гэты шэлест у рэалізацыю сваіх таемных жаданняў. Я ўжо даўно хацеў парыбачыць не з берагу, а непасрэдна ў акіяне. Праглядзеўшы ўсе магчымыя прапановы прыватных чартарных лодак, я ацаніў свае магчымасці ў 50 у.е. І спыніўся на шасцігадзінным круізе на луфара і камбалу з адплыццём ад берагу не далей, чым сем кіламетраў. Пасля, вядома, зразумеў, што паскупіўся, і трэба было браць дзесяцігадзінны — на страйпера. Тады б мяне аддзяляла ад берагу прыкладна кіламетраў 50, але і заплаціць давялося б у два разы болей.

Сярод мясцовага беларускага насельніцтва знайшлося яшчэ трое летуценнікаў, гатовых патраціць палавіну свайго выхаднога дня на штохвілінные выдкванне на вецер магічнай сумы ў 13 цэнтаў з кармы цеплахода за сем кіламетраў ад берагу. Прынамсі, у выпадку нулявога ўлову менавіта так і глядзяць на падобныя круізы людзі, абыякавыя да рыбалкі. Таму хатнія стэрэатыпы пра тое, што культурныя рыбакі на Захадзе сумленна адпускаюць злоўленую рыбу і рыбачаць толькі з-за асалоды ад самога працэсу, мусіць, да гэтага самага Захаду так і не дайшлі. Адпускаюць тут тое, за што можна атрымаць штраф, ды і то не заўсёды. Карыслівыя амерыканцы вельмі баяцца траціць попусту час, таму прыносяць дамоў усё, што заўгодна, абы не сарамаціцца перад суседзямі. Мы таксама настроіліся браць усё падрад, таму што наперад запрасілі паўгораду на юшку.

Калі мы ранкам набліжаліся да пірса, які хаваўся ў тумане, было прынята рашэнне без рыбы дамоў не вяртацца, і «калі што» — купіць яе, свежавылаўленую, у рыбнай лаўцы на тым жа пірсе.

Ахвотных парыбачыць у той дзень было не густа. Разам з намі набралася чалавек пятнаццаць, сярод іх адзін стары, які ледзь падняўся на борт, але быў настроены ваяўніча. Толькі хтонебудзь пытаўся: «Колькі часу?», стары адказваў гучна з усмешкай: «Самы час злавіць вялікую рыбу!». Таксама незразумела, якім ветрам занесла да нас на судна некалькі маладых параў, яўна настроеных не рыбачыць, а проста правесці час удваіх, назіраючы, як падскокваюць з вады дэльфіны. Самым апошнім на борт зайшоў суровы афраамерыканец, трымаючы ў руцэ доўгі чорны футляр з надпісам BAZUKA. Ён быў адзіны, хто прыйшоў са сваёй вудай. Відаць, з гэтай прычыны глядзеў на ўсіх звысоку, пыхліва расчахляючы сваю «базуку».

Карыслівыя амерыканцы вельмі баяцца траціць попусту час, таму прыносяць дамоў усё, што заўгодна, абы не сарамаціцца перад суседзямі

Наш цеплаход з рамантычнай назвай «Зорнае Святло» даволі доўга плыў па заліву ўздоўж вострава, абмінаючы ўсе масты, і нарэшце выйшаў у адкрыты акіян. Там ён істотна прыбавіў хуткасці, і праз некалькі хвілін многія даведаліся, што хварэюць марской хваробай. Ніхто, праўда, адкрыта ў гэтым не прызнаўся, але гледзячы на бледныя скрыўленыя фізіяноміі, усё было зразумела і без слоў.

Каманда нашага «лайнера» складалася з капітана і двух памочнікаў, якія наразалі нажыўку, выдавалі вудзільны, арэнда якіх каштавала 5 у.е. за штуку, дапамагалі распутаць леску, а таксама маглі даць кароткі майстар-клас тым, хто рыбачыў упершыню. Адзін з іх быў падобным да гогалеўскага казака. Выпучыўшы свой велізарны жывот, ён моўчкі прагульваўся па палубе, мармычучы нешта ў вусы, з-пад якіх увесь час тырчэла цыгарэта. Відаць, раней ён быў адчайным «марскім воўкам,» а цяпер, на пенсіі, падпрацоўваў тут. Ён па-майстэрску разбіраў рыбу на філе двума рухамі, адточанымі гадамі, і мы, абступіўшы яго кругам, моўчкі назіралі за гэтым магічным працэсам.

Пакуль мы плылі, гэты мужычок сабраў з усіх жадаючых па 3 у.е. у банк, які ў канцы рабалкі павінен быў атрымаць той, хто зловіць самую вялікую рыбу.

Праплыўшы некалькі міль, наш цеплаход спыніўся, і быццам вялізны павук, пускаў у недры акіяну павуціну з нашых лесак. За нашы кроўныя 5 у.е. нам выдалі даволі цвёрдыя бартавыя вудзільны даўжынёй каля двух метраў з простай інерцыйнай шпуляй і прымацаванымі двума кручкамі, прывязанымі на адлегласці дзесяці сантыметраў адзін ад аднаго. Вочы многіх запоўніў салодкі туман ад прадчування, як толькі яны ўявілі адразу двух важкіх луфароў на вудзільне. Тыя ж памочнікі параілі, што трымаць вудзільна трэба колцамі ўверх і адпаведна левай рукой, а шпулю круціць — правай. Калі шчыра, мая левая рука была да гэтага не падрыхтавана, і таму ў апошнюю гадзіну гатовая была без майго ведама шпурнуць надакучнае вудзільна ў акіян. У такім выпадку кішэня нашага пузатага «казака» папоўніўся б яшчэ на 20 у.е.

Плынь у гэты дзень была даволі хуткая, таму ўсім даводзілася вудзіць з аднаго борту або з кармы, каб леску не зацягнула пад «Зорнае Святло». Праз такі натоўп вудзільнаў і рыбакоў абстаноўка ў першыя хвіліны была вельмі напружаная: то нехта чапляўся сваім кручком за леску другога, то ў час бадзёрай падсечкі дзядуля-гумарыст лупануў вудзільнам па старэчай лысіне, то нехта зачапіў локцем і перавярнуў у ваду кантэйнер з нажыўкай, аблегчыўшы рыбе здабыванне ежы. Як высветлілася, луфар актыўна прамышляе канібалізмам, таму ў якасці нажыўкі мы выкарыстоўвалі парэзаныя кускі філе таго ж луфара.

Што датычыць вудзільнаў, дык мы былі крыху здзіўленыя, калі ўбачылі, што кручкі былі проста прывязаныя да лескі, бо прачыталі перад гэтым у Інтэрнэце, што лавіць луфара трэба толькі на металічны павадок. Луфар — рыба драпежная з вельмі вострымі зубамі, і згодна з аповедамі блогераў-рыбаловаў можа запраста адкусіць палец. І ў той жа час, за шэсць гадзін рыбалкі не здарылася выпадку, каб некаму перакусіла леску. Можа, гэта адносіцца толькі да буйных рыбін, памерам па два-тры кілаграмы, якіх ловяць на ўбярэжжы паўночней, у якім-небудзь Мантоку… Мы лавілі, у прынцыпе, дробязь, не даўжэй за чатырнаццаць дзюймаў. Затое па актыўнасці паводзінаў гэтая дробязь не ўступае нават акулам, таму працэс лоўлі ўсё роўна быў вельмі захапляльны.

Наш цеплаход рабіў стаянкі па паўгадзіны, пасля праплываў некалькі міляў і зноў спыняўся. У часе першай стаянкі я злавіў камбалу; убачыўшы яе, малады памочнік рвануў да мяне з рулеткай, але тут жа ў мой локаць упёрся жывот нашага сівога «марскога воўка». Ён прыкінуў сваім вокамерам, які, па яго словах, лепш за любую рулетку, што тут усяго дванаццаць дзюймаў замест патрэбных васямнаццаці, і мая першая рыбіна адправілася назад у акіян.

А ў гэты час народ поўным ходам цягаў луфароў, для якіх згодна з законам штату Нью-Джэрсі не было абмежаванняў у памерах. Як толькі нехта даставаў, адзін з памочнікаў адразу выкрыкваў гэтую навіну.

У час адной удалай стаянкі гаварыць бедалагу даводзілася вельмі хутка, што рабіла яго падобным да аўкцыяністаў у самы напружаны момант гандлю.

— Злева два, адзін ззаду, зноў адзін злева, падвойны наперадзе, яшчэ падвойны? Два падвойныя спераду, акула справа, яшчэ адзін справа, наперадзе зноў падвойны… — сыпалася з яго вуснаў.

Рыбу кідалі ў белыя пластыкавыя вёдры, якія, напоўненыя ўжо марскою вадой, выдавалі ў самым пачатку разам з вудзільнамі. У выніку пасля апошняй стаянкі з кожнага вядра чулася такое прыемнае, лагоднае плёсканне. Луфары былі ва ўсіх.

Адзін раз на мой кручок пакваплілася дробная пясчаная акула, якая пасля фота-сесіі ва ўсіх ракурсах была таксама адпушчана.

А вось стары ўсім на здзіўленне доўга змагаўся, але ўсё ж перамог уікфіша (weakfish). Выглядае гэтая рыба таксама, як луфар, але большая і не такой афарбоўкі. Луфар смела апраўдвае сваю арыгінальную назву bluefish, і колер у яго ярка-блакітны, а weakfish (літаральны пераклад — «рыба-слабак») больш серабрысты і ў цёмную крапінку. У нашым выпадку гэтая рыба аказалася зусім не «слабаком». Дзякуючы ёй дзядуля і сарваў банк. Яго «ўікфіш» аказаўся самым буйным уловам.

Калі плылі назад, добра стомлены «марскі воўк» усім парэзаў іх улоў на філе, каб можна было адразу кідаць яго на патэльню. Астатняе ён выкідаў за борт, з-за чаго ўсю зваротную дарогу цеплаход доўгім густым шлейфам суправаджала чародка чаек. Настроіўшыся выключна на юху, мы ад тых паслугаў адмовіліся і моўчкі дапівалі каву, елі бутэрброды. Дома палічылі ўлоў: 24 луфары на чатырох.

Шмат гэта ці мала, не буду казаць, ведаю толькі адно — юшка атрымалася выдатная!

P.S. (З ліставання бабулі-чытача і ўнука-аўтара)

«Стась, што гэта: стэнды з донатамі, гіросы… сквотер, сталкер, сквот, рэп-чтец…Чытальнік? Ён гаворыць рэчытатываем. Рэчытальнік? Я не знайшла адпаведнае слова. Назад увесь тэкст не ганяй, толькі напішы заўвагі.

У будучым набірай без тлустых словаў, папяровыя кнігі друкуюць раўнамернымі шрыфтамі. Думай над стылем, трымай перад сабою ва ўяўленні чытача, палюбі яго, бо гэта самы важны чалавек у пісьменніка, сябра або апанент. З тваёй згоды, я аддам апавяданні ў друк».

«11. 01.2012.

З Богам, баба Дануся.

Напішы некалькі словаў пра сябе…»

АГЛЯД

«ВЫЙСЦЕ ЎНУТРЫ»

ЛеГАЛ

З самага зачыну дзённікавых згадак «Лісты абляцелыя» Алеся Жука нечакана абдало мяне азонным свежаком: «Часта так у прыродзе задумана — у час цвіцення дажджы і холад. Каб вучылася выжываць будучае жыццё, якое яшчэ хоча толькі пачацца? Зараз бы дзе ў лес, у напаленую хату, быць аднаму, пісаць ці чытаць, глядзець праз акно на дождж і ад гэтага быць шчаслівым»…

А ў нас жыццё застыла ў спякотным марыве… Літаратары ў прыцененых гамаках закалыхваюць свае мляўкія мроі… А тое, што напісалася імі ў стылы час, якраз цяпер падаецца чытачу ў свежых перыядычных выданнях. Пагартаўшы 58 нумар часопіса «Дзеяслоў», заўважаеш гэтую інерцыю маральна-духоўнага жыцця беларускага грамадства, а ў лепшым выпадку яе ўнутранае пераасэнсаванне. Тое, што нязменна і запаволена, як рачная плынь, стаіць у нас штодзённа перад вачыма, мае свае працягі з нумара ў нумар. Гэта наша спрадвечная нацыянальная гісторыя, праўдзівасць якой мы не даём рады ўпісаць у нашы сучасныя аналы, і — нашы надзённыя праявы жыцця, якія, на жаль, мала ўплываюць на стан і змену палітычнага ладу, узаконенага і ўзурпаванага жалезнымі рычагамі дзяржаўнага кіравання… Што застаецца? Або разважаць над нязбытным і пераўладкоўваць яго знутры або выношваць новыя ідэі і планы выхаду з застойнай сітуацыі метадам наладжвання вонкавых сувязяў. Блізкія сваімі высновамі да акрэсленага мной вызначэння і дзве выдрукаваныя ў часопісе аповесці, якія выспяваюць падобныя прынцыпы дзеяння.

«Зялёны дуб» — гэта твор **Паўла Ляхновіча,** напісаны ў звыклым традыцыйным стылі дґбротнай беларускай класікі: прырода, людзі, прыгоды, учынкі, падтэкставая а то і наўпроставая маральная выснова… Дзея адбываецца ў сучасных адраджэнскіх варунках. Археалогія, раскопкі, міліцыя, трагедыя… Усё як бы знаёма і не нова. Пакуль аўтар не выводзіць галоўнага героя за межы дазволенага, а менавіта — на небяспечны шлях нацыяналістычнага змагарства, і не на словах, а на справе (на падпольнай падрыхтоўцы да яе). Тут і валюта, і ананімнасць, і нечаканы трагедыйны купалаўскі сюжэт, які разгортваецца ў галаве героя на дзясятым паверсе былога маскоўскага аднайменнага гатэля… Аповесць чытэльная і, як мастацкая рэч, вартая ўвагі.

Другая аповесць — **«Lapido» Алеся Паплаўскага** — выстраена абсалютна ў іншым стылі і, калі не новая па форме, то ва ўсякім разе выбітная з шэрагу сучаснай нацыянальнай прозы. Гэта ўнутраны дыялог героя з самім сабою — таго, якім ён ёсць насамрэч, і таго, якім ён быць хацеў бы… Можна казаць і пра аўтарскую спробу экзістэнцыі, і пра псіхалогію і пэўныя прэтэнзіі на інтэлектуальнасць. Пошукі чалавека ўнутры самога чалавека, не зважаючы на змену яго вонкавага стану і таго асяроддзя. Для нашай краіны сітуацыя пазнавальная, і прыстойны выхад з яе адзін — уласная фізічная (але не духоўная) дэпартацыя. Гэтак як у аповесці А. Паплаўскага. Звычайны памяркоўны беларус выпадкова трапляе ў апазіцыйны пераплёт і сам апынаецца на кручку ў органаў дзяржбяспекі. Яго «падвешваюць» і «шыюць артыкул»… Герой збягае за мяжу. У Чэхію, дзе ў 1967-м у Празе жорстка распраўляўся з вулічнымі паўстанцамі яго малады бацька-танкіст… І вось менавіта тут беларус пачынае апазіцыяніраваць сабе ранейшаму, электаральна-памяркоўнаму. Развагі, пошукі, медытацыі, поўная пераацэнка і пераасэнсаванне свайго былога духоўнага складніка… Твор псіхалагічна блізкі да выдрукаванай у 54 нумары «Дзеяслова» аповесці Макса Шчура «Аўтсайдэр» (таксама, дарэчы, былога берасцейца, а цяпер пражаніна).

Новы «Дзеяслоў» цалкам аддадзены вершаванай творчасці нашых дзяўчат і жанчын. Адкрываецца часопіс **цыклам «Забытыя словы» Людмілы Рублеўскай.** Вершы добрыя, хоць часам і прыкладныя і сям-там заўважна, як набытае прафесійнае майстэрства паўстае над нерукатворнасцю. «Бронзавыя сны», як і «сны фараонаў» у творах Л. Рублеўскай, можна сказаць, беспрабудна-нязводныя. Тэматыка такіх вершаў запатрабаваная і пакуль яшчэ выйгрышная. Таму можна толькі вітаць падобныя творчыя пасылы і заўважныя ўдачы.

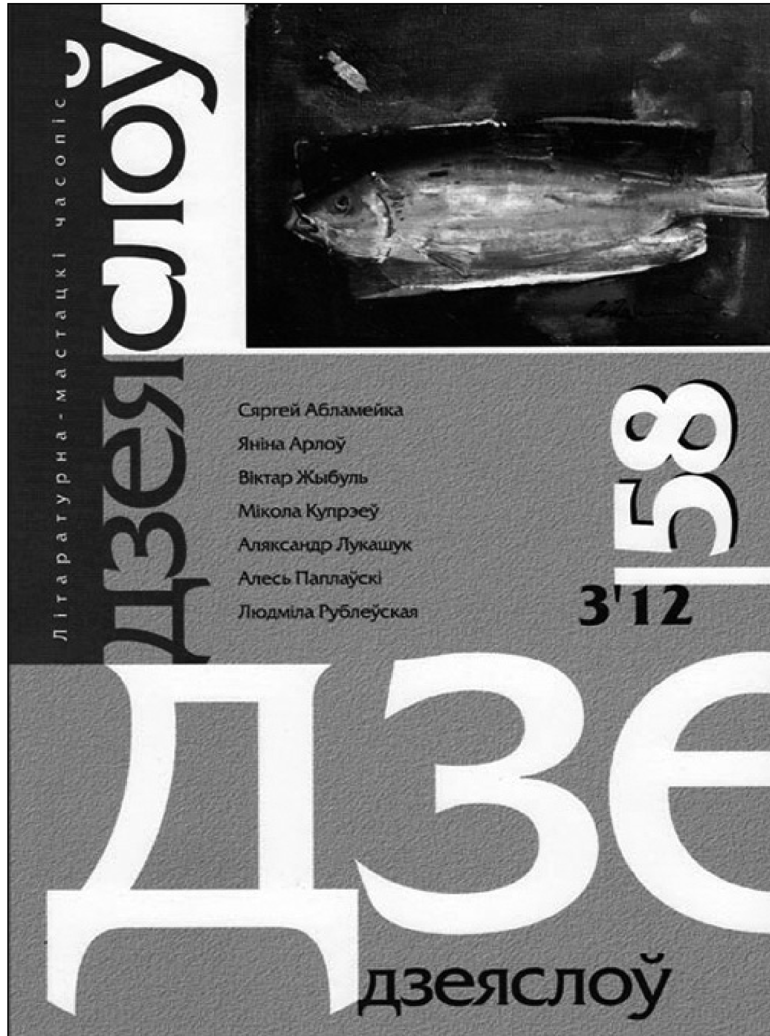
Іна Снарская жыве ва Украіне. Яе нізка **«Ад сэрца да сэрца — дарога…»** вызначаецца глыбокай жаночай душэўнасцю і лірычнай жарстлівасцю. Адчуваецца ў яе вершах і фальклорны нацыянальны пачатак. Але не абыходзіцца і без праяў неўсвядомленай парывістасці і пачуццёвага хаасу, якія ў некаторых месцах разбураюць агульнае паэтычнае ўражанне.

Адна з найбольш адметных і глыбокіх падборак вершаў — **«Голас крыві» Вікі Трэнас.** Адчуваецца творчы рост паэткі, якая яшчэ нядаўна запаміналася слухачам найбольш свістам са сцэны, чым мастацкім узроўнем чытання. І рост гэты ўглыб (у сябе), а не ўшыр (на публіку), заўважны разам з філасофскім асэнсаваннем жыцця, цвярозым поглядам на рэчы, людзей і час…

Ды не знаеш: ці ў вырай вярнуцца,
Ці з віра напіцца,
Ці жвірам засыпацца.
Перабіраеш горы драбніцаў.
Гора драбніца.

Падборка Вікі, мабыць, самая малая па аб'ёму, але найбольш важкая па змесце. І гэта таксама кажа пра многае. Назоў агляду — цытата з яе верша.

Таленавітая і цікавая як паэтка **Ганна Аўчыннікава.** У яе нізцы **«Кропля бурштыну»** ёсць сваё ўнутранае святло, няяснае, але тым і прывабнае… Аднак хапае і выпадковых алагічных і эмацыйных выкідаў энергіі. Што ж, пажывём і праз пэўны час пабачым,

«як спяць у вірах адбіткі збавення і веры» паэткі з Горадні.

Прыемна, што слабая палова нашай літаратуры, у прыватнасці, паэзіі, стала мужнець і мацнець — думаць глыбей і высноўваць аддаленей. У гэтым кантэксце і нізка **Ганны Новік («Закаханы вандроўнік»)** падалася мне найбольш уражлівай з усяго мной прачытанага.

Запомніліся асобныя строфы маладой, але песімістычнай **Веранікі Кашкан** з яе запамінальна азагалоўленай нізкі **«Не пакідай мяне, голас!».**

Ну і нарэшце вартая вяртання і напаміну **Любоў Турбіна** (цяпер масквічка), вершы розных гадоў якой **(«У вечнасць пасланне»)** адмыслова пераклалі Л. Сільнова, С. Сыс і Г. Дубянецкая.

Што да іншых публікацый, то сярод іх ёсць цікавыя, як для чытання, так і для роздуму. Бальшыня з іх даволі будзённыя, пазнавальныя і нават сям-там казённыя. Яны выяўлены з пекла і пекнаты нашага зусім нядаўняга жыцця. Сённяшнія аўтары аказаліся вельмі дакладнымі індыкатарамі дня ўчарашняга. Ці то пішуць яны пра свае ўласныя дзеі і ўчынкі, ці то пра чужыя, ці то яны інфармуюць нас, ці то спавядаюцца, ці то наракаюць на лёс, ці то звяртаюцца да сумлення або атачаюцца сумненнямі…

Аляксандр Лукашук піша партрэтную эсэістыку (тонкую, празрыстую, іранічную, у нечым блізкую да стылю У. Арлова), якая неўпрыкмет зацягвае і хмеліць… Аднак, працверазеўшы пасля чытання, не-не, ды і развядзеш рукамі, прачытаўшы, скажам, «эпілог» да выдрукаваных у часопісе заўчасных успамінаў **«Зкімбы — зімбы»**: бо навошта ж аўтару было гарод гарадзіць з зашыфроўкай герояў, калі напрыканцы іх ініцыялы расшыфроўваюцца немаведама з якой прычыны…

Алесь Усеня нанёс мне, чытачу, аж пятнаццаць нажавых ранаў, роўна столькі, колькі нанёс беднаму парсючку, перад забіццём якога ён кляўся, што ў яго не хапае духу нават муху прыхлопнуць… Гэта я пра завяршальны яго цыкл успамінаў **«Мой лістапад…».** Па вялікім рахунку, вельмі цікавае чытанне і напісана з талентам… каб жа не парсючок той… шкада мне яго… «Жадаць чалавеку смерці можна не толькі ад лютай нянавісці, але і ад вялікай любові…» — піша аўтар у іншым месцы. Дык то ж чалавеку. А парсючок то ў чым вінаваты?!.

Маладыя дзяўчаты **Анастасія Грук і Яўгенія Руль,** якія выступілі з кароткімі аповедамі ў рубрыцы «дэбют», пішуць пакуль наіўна і відорысна. Але нешта ў іх ёсць, нешта ім муляе на ўсходзе іх жыцця, значыць, па часе з'явіцца і па-сапраўднаму мастацкія праявы тых «нацёртых мазалёў» на нявінных душах… Яўгенія піша: «Ніхто не сумняваўся ў праўдзівасці сваіх думак». А вось гэта дарма. Мастак павінен падвяргаць сумненню нават уласнае сумленне… Спадзяюся, і гэта прыйдзе. Удачы дзяўчатам!

Ніл Гілевіч працягвае публікацыю выбраных старонак з дзённікаў **(«Год дзве тысяча першы»).** Як і ранейшыя запісы, тэксты інфармацыйныя, роздумныя, сямейныя, афіцыёзныя, у меру суб'ектыўныя, сёе-тое, думаю, у сяго-таго будзе напрошвацца на палеміку…

Найбольш упадабаныя мной, зробленыя па-мастацку, літаратурныя дзённікавыя згадкі **Алеся Жука,** цытатай з якіх я і пачаў гэты агляд. Мог бы працытаваць яшчэ што, ды аб'ём не дазваляе. Будзем чакаць працягу.

Кастусь Цвірка ў сваім стылі апісвае цяперашні побыт роднай радавой вёскі на Старадарожчыне. Тут і жывыя людзі, і іх мова, звычкі, традыцыі, духоўныя ўзвышэнні і паўсядзённыя прыніжэнні… Зацягвае…

Шмат матэрыялаў выдрукавана да юбілею **Міколы Купрэева** (успаміны блізкіх людзей, архіўныя фотаздымкі і захаванае яго сынам невядомае апавяданне). Пастараліся дзеля гэтай годнай публікацыі Ц. Чарнякевіч і аўтар гэтага опуса.

Сяргей Абламейка («Палац акном у восень») спрабуе падаць свой погляд на гісторыю Беларусі і беларускай праваслаўнай царквы, а таксама на Унію ды іншыя дзеі, даты і пазнакі стaрадаўняй і сучаснай беларушчыны. «Я не рускі, не праваслаўны, не брат суседзям, не казак, не купаюся ў палонцы на Вадохрышча і г.д. Я люблю рэшткі еўрапейскага ў Беларусі, якія наш народ цяпер актыўна знішчае…» — піша аўтар. Яму нельга не верыць і не адчуваць яго болю.

Наша дзіцячая казачніца **Алена Масла** гутарыць са шведскай перакладчыцай і крытыкам дзіцячай літаратуры **Янінай Арлоў.** Раю пачытаць. Нязмушаная, даведачная інфармацыя ад дасведчаных людзей для ўсіх зацікаўленых актуальнай тэмай — выхаваннем новага пакалення.

Валер Прычынец гутарыць з паэтам **Віктарам Жыбулем.** Асноа гаворкі — праблемы сучаснай літаратуры і самога Жыбуля ў прыватнасці, асабістае жыццё якога тут таксама фігуруе… Канечне, тут больш прадстаўленне паэта на публіку, чым прадстаўлення паэтам сваёй абазнанасці ў запатрабаваннях гэтай публікі. Асоба навырост…

Напрыканцы часопіса чарговая гутарка **Кацярыны Безмацерных** з сям'ёй маладых мастакоў **Глебам і Веранікай Герасімавымі.** Артыкул **«Галоўная вуліца Мінска»** вядомага пісьменніка і дакументаліста **Леаніда Маракова.** Рэч вядзецца пра сталінчую вуліцу Савецкую (былую Захар'еўскую). Прываблівають у артыкуле вельмі цікавыя і невядомыя архіўныя дакументы ды і сам, цягам азнаямлення набыты, аўтарскі досвед. Прынамсі, гэта ўсяго толькі прадмова да новай кнігі.

Малады крытык **Дзяніс Марціновіч** разважае над творчымі і надзённымі праблемамі Беларускага акадэмічнага музычнага тэатра ў сваім даволі аб'ёмным і аргументаваным артыкуле **«Музычны тэатр. Час адраджэння?»**

Ала Петрушкевіч піша пра ўзаемасувязі і пераклічку лёсаў дзвюх выбітных паэтак Беларусі **Ларысы Геніюш і Наталлі Арсенневай.**

Тамара Кароткая рэзка крытыкуе энцыклапедыю «Максім Багдановіч» **(«Асцярожна: псеўдаэнцыклапедыя!»),** выдадзеную ў «Энцыклапедыі імя П. Броўкі» ў 2011 годзе. Як аказалася, для гэтага ёсць процьма падстаў.

Юрась Пацюпа — наадварот — ухвальна паставіўся да выхаду ў свет «Вялікага слоўніка беларускай мовы», складзенага Ф. Піскуновым, дарэчы натуралістам, а па адукацыі хімікам («Адна галава добра, а дзве лепш…»). Наклад слоўніка: 20 асобнікаў. Не паспеў з'явіцца, а ўжо — рарытэт!

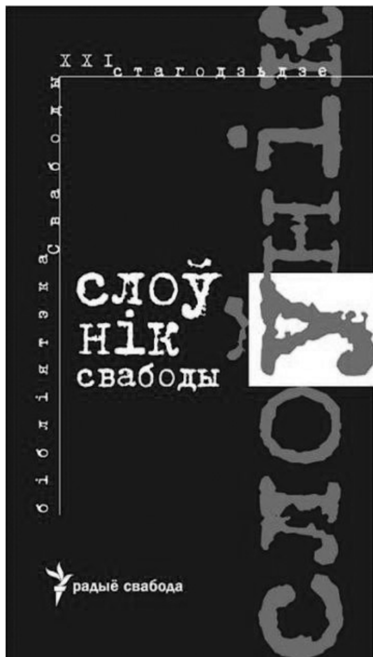
Уладзіслаў Ахроменка ў рубрыцы «Практыкум» прапануе расповед **«Як артысты «Харошак» танчылі для сына белагвардзейскага палкоўніка».** Намешана ўсяго, але ўсё чытэльна. З вычуваннем стылю, часу і гумару. Па такой спякоце і смех не грэх. Гэткая во аглабельная ад Ахроменкі на развітанне з чарговым нумарам «Дзеяслова». То і добра. Да новай сустрэчы!

ВЫДАННІ

КНІГА ВІТА-ЖЫЦЦЯ

«Слоўнік Свабоды: XX стагоддзе ў беларускай мове. Слова на дзень для памяці і роздуму» — так гучыць поўная назва кнігі, якая ўвойдзе ў гісторыю беларускай літаратуры, беларускай эсэістыкі і беларускай мовы як «Слоўнік Свабоды».

Гэты зборнік выдадзены да 10-годдзя кніжнай серыі «Бібліятэка Свабоды», якую запачаткавала і пасяхова выдае беларуская служба «Радыё Свабода». Кнігу склалі 380 эсэ пра беларускія словы. На прэзентацыі зборніка Уладзімір Арлоў, адзін з яго́ных аўтараў, зазначыў, што «некаторыя літаратары паспрабавалі сябе ўпершыню ў якасці эсэіста».

Эсэістаў — 36. Сярод іх Рыгор Барадулін, Анатоль Вярцінскі, Ігар Бабкоў, Сяргей Дубавец, Леанід Галубовіч, Ян Максімюк, Вінцэсь Мудроў, Міхась Скобла, Алена Ціхановіч... Сяржук Сокалаў-Воюш стаў самым актыўным аўтарам Слоўніка — на яго́ным рахунку 71 слова!

Перад намі некалькі слоўнікаў пад адной вокладкай: этымалагічны, тлумачальны, слоўнік сінонімаў, слоўнік запазычванняў і слоўнік неалагізмаў, дыялектны слоўнік... Акрамя ўсяго, гэта і нядрэнны зборнік цытатаў з твораў беларускіх пісьменнікаў, якімі эсэісты апісвалі выбраныя словы.

Мэта кнігі — з'яднаць, злучыць, прытуліць і сагрэць. Сабраць разам не толькі беларускія словы, не толькі густоўныя і трапныя эсэ, не толькі вядомых нам літаратараў, але і нас, чытачоў. «Толькі на прасторы беларускага тэксту мы можам сустрэцца разам», — трапна зазначае Валянцін Акудовіч.

Разам з тым, гэта вельмі рэзкая, часам нават жорсткая кніга. Эсэ прасякнуты праўдзівасцю, што мяжуе са змрокам. Нават тэкст Уладзіміра Арлова пра весёлае і бестурботнае, здавалася б, слова «анекдот» утрымлівае суіцыдальны матыў: «Каб апрача гэткай ідыёцкай цярплівасці ў беларуса не было пачуцця гумару, яму б сапраўды заставалася адно павесіцца». Усе словы і, адпаведна, з'явы жыцця, што за імі стаяць, пераносяцца на беларускую глебу. Не заўсёды ўрадлівую, часта кепска ўзараную, часам непалітую альбо палітую чарнобыльскімі дажджамі. Аўтары знялі «ружовыя акуляры» і ўбачылі, што «самі лянуемся скінуць з сябе прычэпістую часцінку а- ды чэрпаць нагбом віта-жыццё». «Нядаўна мы зразумелі, што мы жывыя і што ў нас ёсць будучыня», — піша Ігар Бабкоў.

Вызначэнне мінулага стагоддзя ў словах для нашай краіны дае Валянцін Акудовіч у эсэ пра меліярацыю: «Гісторыю Беларусі ў XX стагоддзі збольшага можна ўклaсці ў пяць словаў: рэвалюцыя, вайна, меліярацыя, Чарнобыль і незалежнасць». Як бачым, усе словы — змрочныя, з негатыўнай канатацыяй. Нават, здавалася б, светлая «незалежнасць» не мае таго прыемнага прысмаку сапраўднае вольнасці і свабоды.

Многія эсэ-словы кнігі скіраваныя ў будучыню, звернутыя да сучаснага, XXI стагоддзя. Аўтары прагназуюць нашае жыццё «ў нулявых», выказваюць свае надзеі і спадзевы альбо проста задаюць прасторы, будучыні, Богу рытарычныя пытанні. «Ходзіць Бай па сцяне... І калі ж ён зваліцца?» — цікавіцца Антаніна Хатэнка. Аляксандр Лукашук завяршае роздум пра слова «беларусізацыя» гэткім чынам: «Хацелася б верыць, што гэтае значэнне слова беларусізацыя, якое не мае анічога супольнага з Беларушчынай, гэтак і застанецца ў XX стагоддзі і не пяройдзе ў стагоддзе XXI-ае». Сяргей Навумчык дадае аптымізму: «Зрэшты, шмат хто перакананы, што Беларуская Народная Рэспубліка будзе не проста сімвалам, а назвай Беларусі ў трэцім тысячагоддзі». Перагукаецца з працытаванай думкай Навумчыка і прадбачанне Сяргея Шупы: «Выглядае, што ў XXI стагоддзі нас чакаюць цяжкія рамонтныя працы...».

Усе эсэ «Слоўніка» прыпраўленыя не самай смачнай прыправай — пафасам. Яно, па вялікім рахунку, і зразумела. Пісаць беларусу (асабліва — эмігранту, якімі мы ўсе з вамі з'яўляемся) пра беларускае, пра тое, што баліць і шчыміць унутры, складана без сыходу ў пафасныя інтанацыі. «Свае» зразумеюць, асабліва сентыментальныя часам нават расчуляцца, а «чужыя», якім і беларуская мова, і беларуская культура, і беларускія словы непатрэбныя і нясмачныя, нават частавацца ад стравы-Слоўніка не стануць...

Каб і без таго змястоўная кніга стала яшчэ больш напоўненай і глыбокай, мне не хапіла эсэ пра словы Каханне і Любоў.

Ася ПАПЛАЎСКАЯ

КНІГАГЛЯД

ВЫЗВАЛЕННЕ ПРАЗ КНІГУ

Сенсацыйная для беларускага «рэжымнага» вуха навіна прыйшла з Бразіліі. За чытанне кніг бразільскім зняволеным... скароцяць тэрміны!

Дзеля таго, каб разгрузіць перапоўненыя турмы, улады краіны дазволяць вязням паменшыць свой тэрмін знаходжання за кратамі на 48 дзён за кожны год тэрміна. Адпаведны закон быў апублікаваны ў афіцыйнай дзяржаўнай газеце «Diario Oficial da Uniao».

Каб атрымаць такое паслабленне, бразільскім зняволеным варта прачытаць у год 12 кніг класічнай літаратуры, гістарычных ці філасофскіх зборнікаў. Зняволены мусіць напісаць пра прачытаную кнігу сачыненне ці эсэ без памылак і выпраўленняў у тэксце. Плагіят прывядзе да выключэння нядобрасумленнага ўдзельніка з праграмы, якая пачала рэалізоўвацца ў чатырох турмах Бразіліі.

Менавіта такім чынам праз праграму, якая атрымала назву «Вызваленне праз кнігу», можна будзе датэрмінова выпускаць з турмаў людзей, пашырыўшы іх светапогляд і зацікавіўшы літаратурай.

У бразільскіх турмах і раней скарачалі тэрмін, калі зняволены вучыўся. Аднак гэта першы закон, які выразна ўсталёўвае суадносіны паміж прачытанымі кнігамі і колькасцю дзён, на якую будзе скарочаны тэрмін.

Беларусі ж і ее вязням аб падобным застаецца толькі сніць маркотныя сны — у афіцыйна абвешчаны Год кнігі...

ВОСЕНЬ МАРКЕСА

Знакаміты калумбійскі пісьменнік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры Габрыэль Гарсія Маркес цяжка хворы, паведамілі першымі «BBC News» і «The Guardians». Як распавёў брат пісьменніка Хаім Гарсія Маркес на сустрэчы са студэнтамі ўніверсітэта ў Картахене, 85-гадовы Габрыэль Гарсія Маркес пакутуе ад сенільнай дэменцыі.

«У яго праблемы з памяццю. Часам я плачу, разумеючы, што губляю яго, — распавёў брат пісьменніка, дадаўшы, што праз праблемы са здароўем Габрыэль Гарсія Маркес больш не можа пісаць. — У нашай сям'і многія пакутавалі ад дэменцыі, але яго хвароба звязаная з ракам, які паставіў яго на мяжу паміж жыццём і смерцю. Хіміятэрапія выратавала яго, але заадно знішчыла занадта шмат нейронаў і паскорыла працэс. Але ён па-ранейшаму захоўвае гумар, радасць да жыцця і запал, якія заўсёды былі ўласцівыя яму». Хаім паведаміў, што хацеў захаваць дыягназ у таямніцы, бо гэта прыватнае жыццё яго брата. Але змушаны распавесці пра хваробу з-за таго, што ў апошні час з'явілася шмат чутак і спекуляцый на гэтую тэму.

У калумбійскіх СМІ раней неаднаразова з'яўляліся паведамленні пра цяжкае захворванне знакамітага пісьменніка, аднак афіцыйнага пацвярджэння гэтых звестак да цяперашняга моманту не было.

Габрыэль Гарсія Маркес — адна з ключавых фігур лацінаамерыканскага «літаратурнага феномену» 1960-х гадоў. Найбольш вядомым творам калумбійскага пісьменніка лічыцца раман «Сто гадоў адзіноты». На абсягах былога СССР па-расійску творы Маркеса ўпершыню былі апублікаваныя ў перакладзе Карласа Шэрмана (часопіс «Нёман»). На беларускую мову перакладзены яго раман «Каханне падчас халеры» («El amor en los tiempos del c lera», пер. К. Шэрман, «ARCHE», 2005, № 4, 5), урывак з рамана «Успамін пра маіх сумных бл.дзей» («Memoria de mis putas tristes», пер. Б. Арлоў, «Наша Ніва», 2005), некалькі навэлаў з кнігі «Дванаццаць дзіўных навэлаў» (пер. В. Буйвала, «Дзеяслоў», № 8).

47 КАНЦОВАК У «БЫВАЙ, ЗБРОЯ!»

У сёлетнім ліпені, паведаміла «New York Times», выйшла новае выданне рамана Эрнэста Хэмінгуэя «Бывай, зброя!». Яно змяшчае 47 альтэрнатыўных канцовак рамана, чарнавыя варыянты назвы, а таксама раннія чарнавікі ды эпізоды, якія не публікаваліся раней.

У дадатку да новага выдання, які складаецца з 330 старонак, сабраныя ўсе варыянты канцоўкі рамана. Памер альтэрнатыўных канцовак вар'іруецца ад кароткіх прапаноў да некалькіх абзацаў. Аб выданні рамана спадчыннікі Хэмінгуэя дамовіліся з друкарняй «Scribner» амерыканскага выдавецтва «Simon & Schuster».

У 1958 годзе ў інтэрв'ю літаратурнаму часопісу «The Paris Review» пісьменнік прызнаваўся, што апошнія словы рамана «Бывай, зброя!» ён перапісваў 39 разоў. Гэтыя альтэрнатыўныя канцоўкі, вядомыя літаратуразнаўцам, раней ніколі не друкаваліся. Рукапісы Хэмінгуэя захоўваюцца ў Калекцыі Эрнэста Хэмінгуэя ў бібліятэцы Джона Ф. Кэнэдзі. Па сведчанні ўнука пісьменніка Шона Хэмінгуэя (Sean Hemingway), які займаўся іх вывучэннем, альтэрнатыўных фіналаў рамана, пра якія казаў Хэмінгуэй, аказалася на самай справе не 39, а 47.

У выданні таксама будзе надрукаваны спіс чарнавых назваў рамана, які пакінуў Хэмінгуэй. Пісьменнік хацеў назваць раман «Каханне на вайне» (Love in War), «Хопіць і свету, і часу» (World Enough and Time), «Зачараванне» (The Enchantment) і па-іншаму. На вокладцы кнігі змешчаны малюнак самога аўтара.

Раман Хэмінгуэя «Бывай, зброя!», які быў упершыню надрукаваны ў 1929 годзе, шмат у чым аўтабіяграфічны. Хэмінгуэй падчас Першай сусветнай вайны служыў добраахвотнікам Чырвонага Крыжа на італьянскім фронце. Пасля ранення патрапіў у шпіталь у Мілане, дзе ў яго завязаўся раман з медсястрой...

ВУЛІЧНЫЯ БІБЛІЯТЭКІ-АЎТАМАТЫ

У ЗША з'явіліся вулічныя бібліятэкі-аўтаматы. «Вендзінгавыя» машыны цяпер выкарыстоўваюцца не толькі дзеля продажу кавы, ахаладжальных напояў ды іншых прадуктаў. Сёння ў гандлёвых аўтаматах можна купіць гарачую свежую піцу, парасон і нават зрабіць інвестыцыі ў золата. Прычым колькасць варыянтаў выкарыстання аўтаматаў пашыраецца з кожным днём.

Развіццё ідэй аўтаматычнага гандлю ў ЗША нядаўна прывяло да сумяшчэння выгоды і даступнасці аўтаматычных продажаў з запатрабаваннем грамадства ў публічных бібліятэках. У акрузе Полк (Фларыда) пачалася ўсталёўка аўтаматаў-бібліятэк, у якіх можна ўзяць кнігу напракат.

Перавага бібліятэчных аўтаматаў перад звыклай бібліятэкай відавочная: аўтаматы працуюць днём і ноччу і без выходных. Адзіны іх недахоп — немагчымасць залезці ўнутр і папярэдне пакорпацца-пагартаць кнігі.

Аднак супрацоўнікі акруговай бібліятэкі, якім і належыць ідэя ўстаноўкі аўтаматаў, мяркуюць, што ў чытачоў не з'явіцца пэўныя праблемы з выбарам, паколькі аўтаматы-бібліятэкі галоўным чынам прапануюць бэстсэлеры.

Акрамя папулярных кніг, аўтамат можа выдаваць у пракат таксама і DVD-дыскі. Зрабіць усё можна з дапамогай бібліятэчнай карты. Вяртаць кнігі пасля чытання пакуль што давядзецца ўсё ж не ў аўтамат, а ў бібліятэку.

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА. Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91.
Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by